

ANSWER KEY

संस्कृत वृद्धम

CLASS
0 To 3

PURPLE STROKE

Written By :
Anuja Arora

संस्कृत वृंदम

Class - 0

पाठ - 1 श्लोकाः - अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) - छात्राः स्वयं कुरुत। (क) 1. (ब) 2. (स) 3. (अ) 4. (ब) 5. (ब) 6. (स) 7. (अ) 8. (ब) **(ख)** 1. निरामयाः - नीरोगाः 2. गिरिम् - पर्वतम् 3. हृदयारविन्दे - हृदयकमले 4. शारदा - सरस्वती 5. भद्राणि - कल्याणानि 6. महेश्वरः - शिवः **(ग)** 1. श्री गुरुवे - चतुर्थी - एकवचन 2. सर्वे - प्रथमा - बहुवचन 3. वाचालम् - द्वितीया - एकवचन 4. अम्बुजे - सप्तमी - एकवचन 5. भद्राणि - प्रथमा - बहुवचन 6. अहम् - प्रथमा - एकवचन **क्रियाकलाप - छात्राः शिक्षकसहायतया स्वयं कुरुत।**

पाठ - 2 संस्कृत वर्णमाला - अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) - 1. स्वर वर्ण तेरह हैं। 2. व्यञ्जनों के 5 वर्ग हैं। 3. कवर्ग - क् ख् ग् घ् ङ् चवर्ग - च् छ् ज् झ् ञ् 4. स्वर वर्ण - अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ ए ऐ ओ औ। व्यञ्जन वर्ण - क् ख् ग् घ् ङ् च् छ् ज् झ् ञ् ट् ठ् ड् ढ् ण् त् थ् द् ध् न् प् फ् ब् भ् म् य् र् ल् व् श् ष् स् ह् (क) 1. द् 2. ख्, घ् 3. इ, लृ 4. ई, ऋ, ऐ, औ 5. व् 6. श्, ष् **(ख)** 1. (अ) 2. (ब) 3. (द) 4. (ब) 5. (ब) **(ग)** 1. च् - चवर्ग 2. क् - कवर्ग 3. ट् - टवर्ग 4. त् - तवर्ग 5. प् - पवर्ग।

पाठ - 3 संयुक्त व्यञ्जनानि - अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) - 1. क्ष 2. क्ष 3. ज्ञ 4. त्र 5. श्र 6. प्र 7. क्र (क) 1. पे 2. चि 3. नु 4. मु 5. मौ 6. गी 7. जै 8. छ 9. श्र 10. ज्ञ 11. क्ष 12. प्र 13. त्र **(ख)** 1. (अ) 2. (द) 3. (स) **(ग)** 1. व् + इ + द् + य् + आ + ल् + अ + य् + अः। 2. क् + अ + म् + अ + ल् + अ + म् 3. न् + अ + य् + अ + न् + अ + म् 4. फ् + अ + ल् + अ + म् 5. म् + अ + य् + उ + र् + अः 6. श् + उ + क् + अः **(घ)** 1. अश्वः 2. कृषकः 3. शशकः 4. छात्रः 5. वानरः 6. देवालयः।

पाठ - 4 'अकारान्त' पुल्लिङ्ग-शब्दाः - अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) - छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. मृगौ 2. बकौ 3. सैनिकः 4. सिंहौ 5. गजौ 6. अश्वाः **(ख)** एकवचन - घटः, ईश्वरः, शशकः, सैनिकः द्विवचन - सिंहौ, नकुलौ, रामौ बहुवचन - कपोताः, बालकाः, बकाः, वृक्षाः। **(ग)** 1. (स) 2. (ब) 3. (ब) 4. (ब) 5. (अ) 6. (ब) 7. (अ) 8. (स) 9. (स)

पाठ - 5 'अकारान्त' स्त्रीलिङ्ग-शब्दाः - अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) - 1. 1. कन्ये - दो कन्याएँ 2. बालिकाः - अनेक बालिकाएँ 3. कलिका - एक कली 4. महिले - दो महिलाएँ 5. नायिकाः - अनेक नायिकाएँ 6. शाखाः - अनेक शाखाएँ 7. चटके - दो चिड़ियाँ 8. अजा - एक बकरी 9. मक्षिके - दो मक्खियाँ 10. कोकिला - अनेक कोयलें। 2. एकवचन - सारिका, मूषिका, लता, धाविका द्विवचन - बालिके, छात्रे, गायिके, माले बहुवचन - सेविकाः, कलिकाः **(क) 1. अजे 2. माले 3. कोकिला 4. शिक्षिके 5. नासिकाः 6. बालिका 7. कलिकाः 8. अजाः 9. मक्षिकाः **(ख)** 1. कई लड़कियाँ 2. एक कोयल 3. दो मक्खियाँ 4. एक नायिका 5. दो बकरियाँ 6. कई टहनियाँ 7. दो अध्यापिकाएँ **(ग)** 1. (ब) 2. (अ) 3. (अ) 4. (अ) 5. (ब) 6. (ब) 7. (ब)।**

पाठ - 6 'अकारान्त' नपुंसकलिङ्ग-शब्दाः - अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) - 1. कई फूल 2. एक बीज 3. एक नेत्र 4. एक पहिया 5. कई नक्षत्र 6. कई तिनके 7. अनेक (अधिक) अन्न 8. जल 9. दूध 10. अनेक केले के फल **(क) 1. नक्षत्राणि 2. गृहे 3. नेत्रे 4. वस्त्रम् 5. रुप्यके 6. चक्राणि 7. पत्रे 8. आप्राणि **(ख)** 1. नेत्रे 2. पत्रम् 3. मित्राणि 4. पुष्पे 5. फलानि 6. पुस्तकम् **(ग)** 1. अनेक घर 2. दो चित्र 3. दो पुस्तकें 4. एक शस्त्र 5. अनेक मित्र 6. दो वाटिकाएँ 7. एक टेलीविजन **(घ)** 1. मित्रे 2. पुस्तकानि 3. चक्राणि 4. कृषिक्षेत्रम् 5. भूषणानि 6. यन्त्राणि 7. फलम् 8. पत्रे 9. नेत्रे 10. फलानि **क्रियाकलाप - एकवचन - ज्ञानम्, संगीतम्, शाकम् द्विवचन - पात्रे, चित्रे, यन्त्रे, पुस्तके, क्षेत्रे बहुवचन - कुसुमानि, बीजानि, शस्त्राणि, आभूषणानि, तृणानि, पत्राणि।****

पाठ - 7 धातु-प्रयोगः - अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) - 1. खाद (मूलधातु) खादति (क्रियापद), चल (मूलधातु) चलति (क्रियापद), नृत् (मूलधातु) नृत्यति (क्रियापद), दृश (पश्य) (मूलधातु) पश्यति (क्रियापद), धाव् (मूलधातु) धावति (क्रियापद) 2. धातु - गम्, लिख्, खाद्, हस्, वद् एकवचन - गच्छति, लिखति, खादति, हसति, वदति द्विवचन - गच्छतः, लिखतः, खादतः, हसतः, वदतः बहुवचन - गच्छन्ति, लिखन्ति, खादन्ति, हसन्ति, वदन्ति। **(क) 1. लिखति 2. विकसन्ति 3. पततः 4. धावति। **(ख)** 1. नाचना 2. खाना 3. बोलना 4. देखना 5. जाना 6. नमस्कार करना। **(ग)** 1. (स) 2. (ब) 3. (स) 4. (ब) 5. (स) 6. (स) 7. (स) 8. (स)**

पाठ – 8 प्रथम पुरुषः (तीनो लिंगों में) – अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) – 1. (क) वे दोनों जाते हैं। (ख) वह दौड़ती है। (ग) वे सब गिरते हैं। (घ) वे सब आते हैं। (ङ) वे सब नाच रही हैं। (च) वे दोनों बोल रही हैं। (छ) वह है। (क) 1. कमलम् 2. सिंहौ 3. मयूराः 4. अजाः 5. पत्रे 6. कोकिलाः (ख) 1. मृगाः 2. अजा 3. महिला 4. नेत्रे 5. तत् 6. तानि 7. ते 8. ताः 9. सा 10. तौ 11. सा 12. सः (ग) 1. ✓ 2. ✗ 3. ✗ 4. ✓ 5. ✓ 6. ✗ 7. ✓ 8. ✗ 9. ✗ 10. ✓

पाठ – 9 मध्यम-पुरुषः (तीनो लिंगों में) – अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) – (क) तुम दोनों बालिकाएँ हो। (ख) तुम दोनों कुत्ते हो। (ग) तुम दोनों गायक हो। (घ) तुम सब चित्रकार हो। (ङ) तुम सब बगुले हो। (च) तुम छात्रा हो। (छ) तुम कोयल हो। (ज) तुम सब अध्यापक हो। (झ) तुम सिंह हो। (क) 1. त्वम् 2. त्वम् 3. यूयम् 4. त्वम् 5. युवाम् 6. यूयम् 7. युवाम् 8. युवाम् 9. युवाम् 10. त्वम् (ख) 1. ✗ 2. ✗ 3. ✓ 4. ✗ 5. ✓ 6. ✗ 7. ✓ 8. ✓ 9. ✗ 10. ✓ (ग) 1. यूयम् 2. त्वम् 3. युवाम् 4. युवाम् 5. त्वम् 6. युवाम् 7. त्वम् (घ) कर्तृपदानि – 1. त्वम् 2. युवाम् 3. यूयम् 4. त्वं नायिका 5. युवां क्रीडकौ 6. यूयं सेवकाः क्रियापदानि – 1. पठसि 2. गच्छथः 3. वदथ 4. असि 5. स्थः 6. स्थ

पाठ – 10 उत्तम-पुरुषः (तीनो लिंगों में) – अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) – (क) मैं छात्रा हूँ। (ख) मैं एक बालिका हूँ। (ग) हम दोनों मित्र हैं। (घ) हम सब छात्र हैं। (ङ) मैं पढ़ता हूँ। (च) मैं लिख रहा हूँ। (छ) हम दोनों बोल रहे हैं। (ज) हम सब हँसते हैं। (क) 1. आवाम् 2. आवाम् 3. वयम् 4. आवाम् 5. अहम् 6. वयम् 7. वयम् 8. अहम् (ख) 1. अहं कविता अस्मि। 2. आवां खादावः। 3. वयं छात्राः स्मः। 4. अहं पत्रं लिखामि। 5. आवां गीतं गायामः। 6. वयं सैनिकाः स्मः। (ग) 1. वयम् 2. आवाम् 3. आवाम् 4. अहम् 5. वयम् (घ) 1. अस्मि 2. स्वः 3. गायामि 4. स्वः 5. खादावः 6. लिखामः 7. धावामि 8. स्मः।

पाठ – 11 'इदम्' सर्वनामस्य प्रयोगः (तीनो लिंगों में) – अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) – (क) ये दो बकरियाँ हैं। (ख) यह राम है। (ग) ये सब मोर हैं। (घ) ये दो बालक हैं। (ङ) ये सब दूरदर्शन हैं। (च) यह जल है। (छ) ये दो पुस्तके हैं। (ज) ये सब कोयले हैं। (झ) यह छात्रा है। (क) 1. इमाः 2. इदम् 3. इमौ 4. इमे 5. अयम् 6. इमे 7. इमानि 8. इयम् 9. इमे (ख) 1. अयम् – सिंहः 2. इदम् – जलम् 3. इयम् – सेविका 4. इमौ – गजौ 5. इमे – नायिके 6. इमानि – फलानि 7. इमाः – गायिकाः (ग) 1. इमे अजे स्तः। 2. अयं छात्रः अस्ति। 3. इमानि पुष्पाणि सन्ति। 4. इमौ छात्रौ स्तः। 5. इमाः गायिकाः सन्ति। 6. इयं बालिका अस्ति। 7. इमे गजाः सन्ति। 8. इदं पुष्पम् अस्ति। (घ) 1. इमानि 2. इमौ 3. इमौ 4. इयम् 5. इयम् 6. इमे

पाठ – 12 अव्यय प्रयोग – अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. प्रातः 2. कुत्र 3. तत्र 4. अधुना 5. अपि (ख) 1. इस समय 2. साथ 3. बीता हुआ कल 4. आने वाला कल 5. कब 6. सुबह 7. ही (ग) 1. तत्र 2. एव 3. कदा 4. सह 5. अपि 6. श्वः 7. प्रातः (घ) (अ) 2. (ब) 3. (स) 4. (अ) 5. (अ) 6. (स) क्रियाकलाप – छात्राः अध्यापकसहायतया स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 13 संख्यावाचकाः शब्दाः – अभ्यासकार्यम् (Exercise) मौखिक कार्य (Oral Work) – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. पञ्च 2. षट् 3. अष्टादश 4. अष्ट 5. सप्तदश 6. नवदश 7. चतुर्दश 8. षोडश 9. एकादश 10. विंशतिः (ख) 1. बालः 2. बालिके 3. छात्रौ 4. नायिका 5. गायिकाः 6. नृपाः 7. पुष्पाणि 8. फलम् (ग) 1. तिस्र 2. द्वौ 3. एकम् 4. षट् 5. द्वादश 6. चत्वारि 7. नव

पाठ – 14 व्याकरण – अभ्यासकार्यम् (Exercise) शब्द रूप – अकारान्त पुल्लिङ्ग – (क) 1. (ब) 2. (स) 3. (स) 4. (अ) 5. (स) 6. (अ) 7. (ब) (ख) एकवचन – बालकम्, कपोतेन द्विवचन – रामयोः, बालकौ, अश्वाभ्याम्, देवाभ्याम्, मयूरयोः बहुवचन – रामेषु, अश्वेभ्यः, कपोतैः अकारान्त स्त्रीलिङ्ग – (क) 1. (ब) 2. (ब) 3. (ब) 4. (अ) 5. (स) (ख) एकवचन – कोकिलयाः, सरिताम्, शिक्षिकया द्विवचन – कन्याभ्याम्, कोकिलयोः, सरिते, लतयोः बहुवचन – वाटिकाः, कन्याभ्यः, शिक्षिकाभिः, लतासु अकारान्त नपुंसकलिङ्ग – (क) 1. (ब) 2. (अ) 3. (स) 4. (स) 5. (ब) (ख) एकवचन – धनम्, मुखे, पुस्तकात् द्विवचन – धने, वनाभ्याम्, पत्रे, गृहाभ्याम्, पुस्तकाभ्याम् बहुवचन – वनैः, पत्राणि, मुखेषु। धातु रूप – (क) 1. (ब) 2. (ब) 3. (ब) 4. (स) 5. (ब) 6. (अ) 7. (अ) (ख) एकवचन – भविष्यति, वदिष्यसि, दास्यामि, खादिष्यामि द्विवचन – भविष्यतः, गमिष्यथः, खादिष्यावः, हसिष्यतः बहुवचन – वदिष्यथ, दास्यामः, हसिष्यन्ति। (क) एकवचन – देवाय, नरस्य, फले द्विवचन – रामाभ्याम्, रमे, पत्रे, देवाभ्याम्, गायिकाभ्याम्, नरयोः, बालकयोः, लताभ्याम्, फलयोः बहुवचन – रमाः, गृहेभ्यः, पत्राणि, गायिकाभ्यः, बालकानाम्, लताभिः, फलेषु। (ख) पुल्लिङ्ग – कपोताः, मयूराः, बालकः, गजः, राजहंसः, गायकाः, छात्राः, शशकाः, सैनिकाः स्त्रीलिङ्ग – अध्यापिका, कन्याः, सेविकाः, छात्राः, बालिका, अजा, कविता, कोकिले नपुंसकलिङ्ग – पुस्तकम्, कमलानि, जलम्, पुष्पम्, पत्राणि, धनम्, चित्रम्। (ग) 1. चत्वारि 2. दश 3. चतस्रः 4. नवदश 5. विंशतिः 6. द्वौ 7. नव 8. त्रीणि 9. त्रय 10. पञ्चदश (घ) 1. एक हाथी 2. दो कोयल 3. एक शिक्षिका 4. दो छात्र 5. अनेक मछलियाँ 6. दो शेर 7. अनेक पुस्तकें 8. अनेक फूल 9. दो फल 10. अनेक बालक (ङ) 1. नमन्ति 2. गच्छतः 3. वदति 4.

खादतः 5. खादामि 6. धावति 7. हसतः 8. लिखति 9. पठति 10. धावति 11. गच्छन्ति 12. लिखन्ति 13. हससि 14. पचतः 15. लिखतः 16. पठति 17. गच्छामः 18. नमथ 19. वदन्ति 20. पचतः (च) 1. अहम् 2. ते 3. आवाम् 4. त्वम् 5. युवाम् 6. इदम् 7. वयम् 8. अयम् 9. इमानि 10. ते 11. तौ 12. कमलानि 13. मयूराः 14. सिंहः (छ) 1. सिंहः गर्जति। 2. ताः पतन्ति। 3. त्वम् पठसि। 4. वयम् खादामः। 5. युवाम् खादथः। 6. छात्राः वदन्ति। 7. बालकौ गच्छतः। 8. सा हसति। 9. ते नमन्ति। (ज) एकवचन – धाविष्यामि, दास्यसि, गमिष्यामि द्विवचन – भ्रमिष्यथः, खादिष्यावः, पतिष्यतः, लेखिष्यथः, धाविष्यावः, गमिष्यावः, हसिष्यतः बहुवचन – भ्रमिष्यथ, पतिष्यन्ति, लेखिष्यथ, दास्यथ, हसिष्यन्ति (झ) एकवचन – पठसि, लिखामि, खादति, वदसि, क्रीडसि, धावसि द्विवचन – पठथः, पश्यावः, लिखावः, क्रीडथः, लिखावः, क्रीडथः, हसतः, नमावः बहुवचन – पश्यामः, क्रीडथ, खादन्ति, लिखामः, वदथ, हसन्ति, धावथ, नमामः (ञ) 1. त्वं गच्छसि 2. बालिका धावति 3. सा लिखति 4. मयूरः नृत्यति 5. अहं पठामि 6. सिंहः गर्जति 7. चटका कूजति 8. सः हसति 9. गजः चलति 10. वानरः कूर्दति।

पाठ – 16 मम शरीरम् – अभ्यासकार्यम् (Exercise) – (क) 1. एषः 2. एतत् 3. एषा 4. एतत् 5. एषः 6. एषः 7. एषा 8. एतत् (ख) छात्र स्वयं करें। (ग) 1. नेत्राभ्याम् 2. पादैः 3. हस्ताभ्याम् 4. मुखेन 5. कर्णाभ्याम् (घ) 1. सन्ति 2. अस्ति 3. सन्ति 4. सन्ति 5. अस्ति (ङ) 1. एषा मम नासिका। 2. एषः मम हस्तः। 3. एषः मम पादः। 4. एषः मम कर्णः। 5. एते मम दन्ताः। 6. एतत् मम शरीरम्। 7. एषा मम अङ्गुलि। 8. एतत् मम मुखम् 9. एषा मम ग्रीवा। 10. एते मम केशाः।

पाठ – 17 संवादः – अभ्यासकार्यम् (Exercise) – (क) 1. अभियन्ता 2. समाजसेवा 3. शिक्षिका 4. पंचम्-कक्षायां 5. दिल्लीनगरे 6. डी.ए.वी. (ख) 1. श्री सोमपाल 2. मुग्धा 3. चत्वारः 4. वाक्कीलः 5. शकुन्तला 6. रोहनः 7. बाल-भारती 8. अष्टमया 9. गृहिणी (ग) 1. सः 2. भवान् 3. आवां 4. भवान् 5. अम्बा 6. भवान् 7. त्वं 8. त्वं (घ) 1. वससि 2. पठति 3. वसामि 4. अस्ति 5. भ्रमन्ति 6. चलामि 7. तिष्ठन्ति 8. करोति। (ङ) छात्राः स्वयमेव कुरुत।

आदर्श-प्रश्नपत्रम् – 1 (Model Test Paper - 1) – (क) 1. श् + अ + श् + अ + क् + अः 2. व् + इ + द् + य् + आ + ल् + अ + य् + अः 3. म् + अ + य् + ऊ + र् + अः 4. क् + ऋ + ष् + अ + क् + अः 5. व् + इ + द् + व् + आ + नः (ख) 1. मयूरः 2. सैनिकौ 3. अश्वाः 4. कलिके 5. मक्षिकाः 6. मूषिके 7. पुस्तकानि 8. संगणकः (ग) 1. पुस्तकानि 2. मक्षिके 3. धावकः 4. भूषणे 5. चटका 6. सिंहाः (घ) 1. खाना 2. लिखना 3. बोलना 4. खेलना 5. आना 6. नाचना (ङ) 1. एक मुर्गा 2. दो मोर 3. दो बकरियाँ 4. दो मनुष्य 5. अनेक कोयल 6. अनेक कबूतर

आदर्श-प्रश्नपत्रम् – 2 (Model Test Paper - 2) – (क) एकवचन – क्रीडसि, गच्छामि, गमिष्यसि, खादिष्यामि, भविष्यति। द्विवचन – लिखथः, पठावः, वदतः, गच्छावः, हसिष्यतः, खादिष्यावः। बहुवचन – लिखथ, पठामः, क्रीडथ, वदन्ति, हसिष्यन्ति, गमिष्यथ, भविष्यन्ति। (ख) एकवचन – बालकाय, गृहम्, वानरस्य। द्विवचन – बालकाभ्याम्, रमाभ्याम्, गायिकाभ्याम्। बहुवचन – रमाभिः, गृहाणि, गायिकाभ्यः, वानराणाम्। (ग) 1. हससि 2. धावतः 3. वदति 4. नमन्ति 5. गच्छामः 6. नवानि 7. एकम् 8. द्वौ (घ) 1. तोता 2. मुर्गा 3. लीची 4. नाक 5. कटहल 6. अनार 7. केला 8. आँख 9. अँगुलियाँ।

Class - 1

पाठ – 2 संस्कृत वर्णमाला – मौखिक कार्य – 1. स्वर वर्ण 13 है। 2. व्यंजनों के 5 वर्ग हैं – कवर्ग, चवर्ग, टवर्ग, तवर्ग, पवर्ग। 3. ह्रस्व स्वरों (अ, इ, उ, ऋ, लृ) के उच्चारण में कम समय लगता है। जबकि दीर्घ स्वरों (आ, ई, उ, ऋ, ए, ऐ, ओ, औ) के उच्चारण में अधिक समय लगता है। (क) 1. (अ) 2. (द) 3. (ब) 4. (ब) 5. (अ) 6. (अ) 7. (स) 8. (ब) (ख) 1. का 2. घु 3. पृ 4. ता 5. छ 6. सि 7. ने 8. जै 9. चौ 10. खू 11. द्र 12. फू (ग) स्वराः – आ, उ, ए, ओ, ऋ, ई, ऊ, ऐ, औ। व्यञ्जनानि – च्, ट्, क्, प्, त्, न्, स्, श् (घ) 1. माला 2. छात्रः 3. घटः 4. नयमनम् 5. सर्पः 6. चक्रम् 7. कन्या 8. पाटलम् (ङ) 1. न् + अ + र् + अः 2. स् + ऊ + र् + य् + अः 3. क् + अ + ल् + अ + म् + अ + म् 4. प् + उ + ष् + प् + अ + म्। क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 3 शब्दानां प्रयोगः – (क) 1. (ब) 2. (ब) 3. (अ) 4. (ब) 5. (ब) 6. (ब) (ख) 1. छात्रौ पठतः। 2. वानरः कूर्दति। 3. बालिकाः नृत्यन्ति। 4. कलिकाः विकसन्ति। 5. व्यञ्जनानि चलन्ति। 6. पुस्तकम् अस्ति। (ग) एकवचन – 4. नरः 6. फलम् द्विवचन – 2. अध्यापिके 3. वृक्षौ 4. नरौ 5. लते 6. फले बहुवचन – 1. पुष्पाणि 2. अध्यापिकाः (घ) 1. दो फल 2. एक कोयल 3. दो हाथ 4. अनेक बन्दर 5. दो वृक्ष 6. एक गुलाब का फूल 7. एक तोता 8. अनेक पत्ते 9. अनेक पंखे 10. एक बालक। (ङ) 1. शशकौ 2. मृगौ 3. कालिका 4. अभ्राणि 5. पुस्तकानि 6. गृहम् 7. व्यञ्जनम् 8. देवौ क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 4 कः किम् करोति? (धातु-प्रयोगः) – (क) 1. नृत्यन्ति 2. गच्छन्ति 3. कूजति 4. पश्यति 5. तरतः 6. रक्षन्ति (ख) 1. नाचते हैं। 2. तैरते हैं/तैरती हैं। 3. हँसती है। 4. देखता है। 5. खेलते हैं। 6. जाते हैं। 7. लिखते है। 8. बोलते हैं। 9. पीते हैं। 10. नमस्कार करते

हैं। (ग) 1. गम् 2. धाव् 3. कूर्द 4. दृश् 5. नम् 6. नृत् 7. तृ 8. गै (घ) 1. अजा अस्ति। 2. वानरा सन्ति। 3. चटका सन्ति। 4. बकः अस्ति। 5. सिंहः गर्जति। 6. मृगौ चरतः। **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 5 प्रथमः पुरुषः (तीनों वचनों में) – (क) 1. सैनिकाः 2. अभिनवः 3. अध्यापिका 4. सीमा, रेखा, अनुश्री च 5. स्यूतै 6. कमलानि (ख) 1. ते 2. ताः 3. तानि 4. ते 5. तत् 6. सः (ग) 1. तौ 2. ते 3. सा 4. ते 5. तानि 6. ताः 7. तत् (घ) 1. ता 2. ते 3. तत् 4. तानि 5. तौ 6. ते **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 6 मध्यमः पुरुषः (तीनों वचनों में) – (क) 1. त्वम् 2. युवाम् 3. यूयम् 4. त्वम् 5. यूयम् 6. युवाम् 7. युवाम् 8. त्वम् (ख) 1. यूयं पठथ। 2. त्वं गच्छसि। 3. युवां स्थः। 4. यूयं स्थ। 5. त्वम् असि। 6. त्वं पचसि। 7. यूयं स्थ। (ग) 1. त्वं तरसि। 2. यूयं नृत्यथ। 3. युवां गच्छथः। 4. युवां स्थः। 5. त्वं नमसि। 6. यूयं गायथ। 7. त्वं यच्छसि। (घ) 1. त्वं 2. युवां 3. युवां 4. त्वं 5. युवां 6. यूयं **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 7 उत्तमः पुरुषः (तीनों वचनों में) – (क) 1. आवाम् 2. अहम् 3. वयम् 4. वयम् 5. आवाम् 6. आवाम् (ख) 1. अहं पुस्तकं पठामि। 2. आवां विद्यालयं गच्छावः। 3. वयं पत्रं लिखामः। 4. आवां छात्रौ स्वः। 5. अहं मृगः अस्मि। (ग) 1. अस्मि 2. स्वः 3. स्मः 4. गच्छामि 5. पश्यावः 6. पठामः 7. रचयामः (घ) 1. वयम् 2. अहम् 3. आवाम् 4. वयम् 5. अहम् 6. आवाम् **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 8 अव्ययपदानां प्रयोगः – (क) 1. च – रामः, श्यामः च पठतः। 2. अपि – सः अपि धावति। 3. सर्वत्र – सर्वत्र ईश्वरः अस्ति। 4. कदा – सा कदा आगमिष्यति? 5. अधुना – अधुना सः रुग्णः अस्ति। 6. परितः – विद्यालयं परितः वृक्षाः सन्ति। (ख) 1. (ब) 2. (स) 3. (ब) (ग) 1. यहाँ 2. कब 3. धीरे 4. आने वाला कल 5. अचानक 6. और (घ) 1. सहसा 2. इतस्ततः 3. ह्यः 4. कदा 5. अपि 6. तदा (ङ) 1. शीघ्रं 2. शनैः 3. तत्र 4. अपि 5. सर्वदा **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 9 सूक्तयः – (क) 1. अलसस्य 2. अविद्यस्य 3. कुलस्य 4. सूर्यः 5. नरस्य 6. ज्ञानम् 7. क्षमा 8. चन्द्रः (ख) 1. सुप्तस्य सिंहस्य मुखे मृगाः न प्रविशन्ति। 2. कार्याणि उद्यमेन सिद्ध्यन्ति। 3. धर्मः त्रैलोक्ये दीपकः। 4. गुणः रूपस्य आभरणम्। 5. ज्ञानस्य आभरणं क्षमा अस्ति। (ग) 1. (स) 2. (ब) 3. (अ) 4. (स) 5. (अ) (घ) 1. दानं 2. विद्या 3. चन्द्रः 4. कुलदीपकः 5. क्षमा 6. धर्मः (ङ) 1. रूपम् 2. ज्ञानम् 3. क्षमा 4. गुणः (च) 1. आलसी 2. सायंकाल में 3. तीनों लोकों में 4. आभूषण 5. परिश्रम से 6. निश्चय ही 7. पशु 8. कान का **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 10 पुनर्मूषको भव – (क) 1. (ब) 2. (अ) 3. (अ) 4. (ब) 5. (अ) 6. (ब) (ख) 1. मूषकः विडालात् भीतः मुनेः समीपम् अगच्छत्। 2. विडालः कुक्कुरात् भीतः आश्रमम् आगतवान्। 3. कुक्कुरः व्याघ्रस्य गर्जनां श्रुत्वा आश्रमम् आगतवान्। 4. जना वदन्ति यत् अयं पूर्वसमये मूषकः आसीत्। अयं तु मुनिना व्याघ्रः कृतः। 5. सः अचिन्तयत् यत् यावत् अयं मुनिः जीवति तावदेव तत्कीर्ति असंभवम् अस्ति 6. भो व्याघ्र! त्वं पुनर्मूषको भव। (ग) 1. (ब) 2. (ब) 3. (ब) 4. (स) 5. (ब) (घ) धातु – 1. हश् (पश्य) 2. प्रच्छ् 3. वद् 4. ज्ञा 5. वद् 6. जीव् 7. चिन्त् **लकार** – 1. लङ् लकार 2. लङ् लकार 3. लङ् लकार 4. लङ् लकार 5. लृट् लकार 6. लट् लकार 7. लङ् लकार **पुरुष** – 1. प्रथम पुरुष 2. प्रथम पुरुष 3. प्रथम पुरुष 4. प्रथम पुरुष 5. प्रथम पुरुष 6. प्रथम पुरुष 7. प्रथम पुरुष **वचन** – 1. एकवचन 2. एकवचन 3. एकवचन 4. एकवचन 5. बहुवचन 6. एकवचन 7. एकवचन (ङ) 1. विडालात् 2. कुक्कुरात् 3. व्याघ्रस्य 4. मुनिना 5. मूषकः (च) 1. पुरा महातपा नाम एकः मुनिः आसीत्। 2. मुनेः तपोबलेन मूषकः विडालः अभवत्। 3. मुनिः तं विडालं कुक्कुरम् अकरोत्। 4. सः मुनिः कुक्कुरं व्याघ्रम् अकरोत्। 5. जनाः परस्परं वदन्ति स्म यत् व्याघ्रः पूर्व मूषकः आसीत्। 6. व्याघ्रः अचिन्तयत् यावत् अयं मुनिः जीवति तावदेव जनाः एवमेव वदिष्यन्ति। **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 11 प्रथमा विभक्ति – (क) 1. अश्वाः 2. बालकाः 3. सिंहः 4. वायुयानम् 5. कमलानि 6. जनाः (ख) 1. एषः विद्यालयः अस्ति। 2. विद्यालयः विशालः अस्ति। 3. कच्छपः शनैः शनैः गच्छति। 4. सर्वे जनाः प्रसन्नाः सन्ति। 5. अत्र छात्राः पठन्ति। 6. अत्र सरोवरः अस्ति। 7. कमलानि सरोवरे विकसन्ति। (ग) 1. इधर-उधर 2. धीरे-धीरे 3. जोर से 4. ऊपर 5. साफ 6. कछुआ 7. तेज (घ) 1. सिंहौ 2. शुकाः 3. फलम् 4. बालाः 5. ते 6. आवाम् 7. बालिके (ङ) 1. पुष्पं विकसति। 2. आवां वदावः। 3. बालः पठति। 4. अहं पठामि। 5. सा नृत्यति। 6. अहं नमामि। (च) 1. क्रीडतः 2. विकसति 3. भ्रमन्ति 4. वहति 5. गुञ्जन्ति 6. पतन्ति 7. कूजतः 8. तरतः 9. उत्पतति 10. धावति **क्रियाकलाप** – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 12 द्वितीया विभक्ति – (क) 1. पुष्पाणि 2. पादपान् 3. राष्ट्रध्वजं 4. ईशप्रार्थनाम् 5. रोटिकाः 6. आम्राणि 7. हारान् (ख) 1. भक्ताः प्रसादं खादन्ति। 2. पण्डिताः आशीर्वादं यच्छन्ति। 3. बालाः भोजनं कुर्वन्ति। 4. बालाः दुग्धं पिबन्ति। 5. अम्बा सूपम् ओदनं च

पचति। (ग) 1. गीतम् 2. वाटिकाम् 3. देवम् 4. भोजनम् 5. पाठशालां (घ) 1. तृणानि 2. सर्पम् 3. चित्रे 4. देवम् 5. वृक्षौ (ङ) 1. टी.वी. 2. दाल 3. सींचता हूँ 4. लाता है 5. किनको 6. चावल 7. रसोईघर 8. देते हैं (च) 1. गृहम् 2. पाकशाला 3. दूरवीक्षणम् 4. पुष्पाणि 5. भोजनं क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।

पाठ – 13 तृतीया विभक्ति – (क) 1. कलमेन 2. वायुयानेन 3. पादैः 4. पादाभ्याम् 5. द्विचक्रिकया 6. बाणेन (ख) 1. बालकः हस्तेन कन्दुकं क्षिपति। 2. रामः रावणं मारयति। 3. बालकः मित्रेण सह वार्ता करोति। 4. अध्यापकः हस्तेन ताडयति। 5. त्वं कर्णाभ्यां शृणोषि। 6. बालाः क्रीडनकैः क्रीडन्ति। (ग) 1. पादाभ्याम् 2. मुखेन 3. कन्दुकेन 4. नेत्राभ्याम् 5. कारयानेन 6. वायुयानेन (घ) 1. नासिकया 2. मुखेन 3. कमलेन 4. कर्णाभ्याम् 5. पादैः (ङ) 1. सः हस्ताभ्यां कन्दुकं क्षिपति। 2. रामः रावणं बाणैः मारयति। 3. छात्रः छात्रैः सह पठति। 4. अहं कन्दुकेन क्रीडामि। 5. बालः कलमाभ्यां चित्रं रचयति। **क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।**

पाठ – 14 चतुर्थी विभक्ति – (क) 1. निर्धनाय 2. भ्रमणाय 3. पठनाय 4. मित्राय 5. पुत्राय 6. प्रकाशाय 7. प्रकाशाय (ख) 1. अम्बा राहुलाय दुग्धं यच्छति। 2. वृक्षाः परोपकाराय फलन्ति। 3. सर्पः वायुपानाय भ्रमति। 4. मुनिः नृपाय आशीर्वादं यच्छति। 5. सिंहः शिकाराय भ्रमति। 6. रात्रिः विश्रामाय भवति। (ग) 1. हवा पीने के लिए 2. पढ़ने के लिए 3. खेलने के लिए 4. दौड़ने के लिए 5. ज्ञान के लिए 6. छात्रों के लिए (घ) 1. देशाय 2. पुत्राय 3. विप्राय 4. शिकाराय 5. ज्ञानाय 6. पुत्राय (ङ) 1. अम्बा बालकाभ्यां फलानि यच्छति। 2. प्रधानाचार्यः छात्राय पारितोषिकं यच्छति। 3. वृक्षः परोपकारेभ्यः फलति। 4. वयं पूजनाय देवालयं गच्छामः। 5. धनिकः निर्धनेभ्यः धनं यच्छति। **क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।**

पाठ – 15 पंचमी विभक्ति – (क) 1. लतायाः 2. कार्यालयम् 3. आम्रवृक्षात् 4. सिंहात् 5. आपणात् 6. हिमालयात् (ख) 1. ग्रामीणाः कृपात् जलम् आनयन्ति। 2. सायं कृषकाः क्षेत्रेभ्यः आगच्छन्ति। 3. विद्यालयात् बहिः वृक्षाः सन्ति। 4. चिकित्सकाः चिकित्सालयात् आगच्छन्ति। 5. मूषकः मार्जारात् भीतः अस्ति। 6. मुनिः वनात् आगच्छति। 7. सर्पः बिलात् निर्गच्छति। (ग) 1. कक्षायाः 2. पादपात् 3. सर्पात् 4. आकाशात् 5. विद्यालयात् (घ) 1. विद्यालय से 2. कक्षा से 3. घर से 4. बादल से 5. दुकान से 6. वृक्ष से 7. पौधे से (ङ) 1. कृपात् 2. विदेशात् 3. चौरात् 4. नगरात् 5. वनात् **क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।**

पाठ – 16 षष्ठी विभक्ति – (क) 1. दशरथस्य 2. हरितः 3. लंकायाः 4. पुष्पाणाम् 5. रामयणस्य (ख) 1. महाभारतस्य रचयिता ऋषिः वेदव्यासः अस्ति। 2. संस्कृत-साहित्यस्य प्रसिद्धः कविः कालिदासः अस्ति। 3. रामायणस्य रचयिता महर्षिः वाल्मीकिः अस्ति। 4. सैनिकाः देशस्य रक्षां कुर्वन्ति। 5. नगरस्य भवनानि उन्नतानि सन्ति। 6. गंगायाः तटे एकं नगरम् अस्ति। 7. रामस्य मित्रं सुग्रीवः आसीत्। (ग) 1. विद्यायाः 2. बकस्य 3. वसुदेवस्य 4. लंकायाः 5. पुष्पाणां 6. रामायणस्य (घ) 1. पुष्पाणाम् 2. मोहनस्य 3. चन्द्रस्य 4. गोविन्दस्य 5. रामस्य (ङ) **एकवचन – 2.** पत्रस्य 3. छात्रस्य 4. पुत्रस्य 5. काकस्य **द्विवचन – 1.** वृक्षयोः 2. पत्रयोः 3. छात्रयोः 4. पुत्रयोः **बहुवचन – 1.** वृक्षाणाम् 3. छात्राणाम् 4. पुत्राणाम् 5. काकानाम् **क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।**

पाठ – 17 सप्तमी विभक्ति – (क) 1. विद्यालये 2. छात्रावासे 3. तमिलनाडुराज्ये 4. भवनेषु 5. आकाशे 6. ध्यानकक्षे 7. कन्याकुमारी-स्थाने (ख) 1. वर्षाजलं बालेषु पतति। 2. छात्राणां विश्वासः शिक्षके अस्ति। 3. सागरे अनेके जलजीवाः भवन्ति। 4. कन्याकुमारी-स्थाने त्रय सागराः मिलन्ति। 5. ध्यानकक्षः विवेकानन्दस्मारके अस्ति। 6. कन्याकुमारी स्थाने पर्यटकाः आगच्छन्ति। (ग) 1. विद्यालये 2. नगरेषु 3. कार्यालयेषु 4. उद्यानयोः 5. सागरे 6. लतासु 7. पुस्तकेषु (घ) **शब्द – 1.** छात्र 2. लता 3. जलाशय 4. नगर 5. देव **विभक्ति – 1.** सप्तमी 2. सप्तमी 3. सप्तमी 4. सप्तमी 5. सप्तमी **वचन – 1.** बहुवचन 2. एकवचन 3. एकवचन 4. द्विवचन 5. बहुवचन (ङ) 1. न्यायालये न्यायाधीशः न्यायं करोति। 2. शयनकक्षे जनकः विश्रामं करोति। 3. विद्यालये अध्यापकः छात्रान् पाठयति। 4. क्रीडाक्षेत्रे छात्राः पादकन्दुकेन खेलति। 5. सरोवरे मत्स्याः तरन्ति। **क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।**

पाठ – 18 सम्बोधन विभक्ति – (क) एकवचन (पुल्लिंग) – 1. हे देव! 2. हे राम! 3. हे मानव! 4. हे बालक! **द्विवचन (पुल्लिंग) – 1.** हे देवो! 2. हे रामौ! 3. हे मानवौ! 4. हे बालकौ! **बहुवचन (पुल्लिंग) – 1.** हे देवाः! 2. हे रामाः! 3. हे मानवाः! 4. हे बालकाः! **एकवचन (स्त्रीलिंग) – 1.** हे लते! 2. हे बालिके! 3. हे सीते! 4. हे छात्रे! **द्विवचन (स्त्रीलिंग) – 1.** हे लते! 2. हे बालिके! 3. हे सीते! 4. हे छात्रे! **बहुवचन (स्त्रीलिंग) – 1.** हे लताः! 2. हे बालिकाः! 3. हे सीताः! 4. हे छात्राः! (ख) 1. राष्ट्रपतिभवनं 2. श्वः 3. सप्ताहानन्तरं 4. मिष्ठानानि 5. रमा (ग) 1. द्रक्ष्यामि 2. वदिष्यन्ति 3. गमिष्यति 4. पठिष्यावः 5. खादिष्यतः (घ) 1. अश्वाः 2. वानरौ 3. कोकिले 4. मृगाः 5. बालकौ **क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।**

पाठ – 19 चतुरः वानरः – (क) 1. (ब) 2. (ब) 3. (अ) 4. (ब) 5. (स) 6. (अ) (ख) 1. सः वृक्षात् जम्बूफलानि त्रोटयित्वा मकराय यच्छति स्म। 2. सा अपृच्छत् यत् त्वया एतानि फलानि कुतः आनीतानि? 3. मकरी वानरस्य हृदयं खादितुम् इच्छति स्म। 4. मकरः अवदत्, “भो मित्र! मम भार्या तव हृदयं खादितुम् इच्छति। 5. मकरः वानरं पुनः वृक्षस्य समीपम् अनयत्। (ग) 1. (स) 2. (ब) 3. (अ) 4. (स) 5. (ब) 6. (स) **क्रियाकलाप – छात्र स्वयं करें।**

पाठ – 20 अपठित अवबोधनम् – (1) 1. 1. हिमालयः 2. मुनिजनाः 2. 1. तत्र अनेके खगाः, पशवः, मुनिजनाः च वसन्ति। 2. तत्र अनेकाः सरिताः वहन्ति। 3. 1. अ 2. अ 3. स (2) 1. 1. शुकः 2. मरीचम् 2. 1. जनाः शुकं पालयन्ति। 2. शुकस्य चञ्चुः रक्ता अस्ति। 3. 1. अ 2. ब 3. स 4. ब (3) 1. 1. कच्छपः 2. शशकः 2. 1. वने कच्छपः, शशकः, गजः च भ्रमन्ति। 3. 1. स 2. ब (4) 1. 1. ब 2. अ 2. 1. चाणक्य चन्द्रगुप्तमौर्यस्य गुरुः आसीत् 3. 1. अ (5) 1. 1. ब 2. स 2. 1. संस्कृतभाषायां वेदाः, पुराणानि, रामायणं, महाभारतं, पञ्चतन्त्रम् च पश्यामः। 3. 1. अ 2. ब

पाठ – 21 पत्र लेखनम् – (1) 1. कविते 2. नवोदयविद्यालये 3. श्रेष्ठः 4. अध्यापकाः 5. छात्राः (2) 1. दिल्लीतः 2. तव 3. जयपुरनगरं 4. आमेरदुर्गम् 5. अग्रजः (3) 1. तत्रास्तु 2. भाषणप्रतियोगिता 3. प्राप्तवान् 4. मासे 5. श्रेष्ठः (4) 1. रमेश 2. कुशलम् 3. ग्रीष्मावकाशे 4. पिता 5. प्रणामाः (5) 1. भगिनि 2. बुधवासरे 3. शुभकामना 4. उपहार 5. प्रणामाः

पाठ – 22 चित्राधारित वर्णनम् – (क) 1. 1. इदम् आपणस्य चित्रम् अस्ति। 2. अत्र जनाः फलानि, शाकाः च क्रीणन्ति। 3. चित्रे एका महिला हरिताः शाकाः क्रीणाति। 4. नरः मधुराणि फलानि क्रीणाति। 2. 1. इदं चिकित्सालयस्य चित्रम् अस्ति। 2. चिकित्सालयस्य भवनम् अति विशालम् अस्ति। 3. चिकित्सकाः रोगिणः चिकित्सका करोति। 4. चित्रे एकः चिकित्सकः बालकस्य चिकित्सां करोति। 3. 1. अयं मम विद्यालयः अस्ति। 2. अस्य भवनम् अति विशालम् अस्ति। 3. अत्र अनेकाः वृक्षाः सन्ति। 4. क्रीडास्थले बालकाः क्रीडन्ति, धावन्ति च। 4. 1. एषा मम कक्षा अस्ति। 2. अत्र विंशति छात्राः पठन्ति। 3. अत्र बालकाः, बालिकाः च मिलित्वा पठन्ति। 4. अस्मान् शिक्षिका पाठयति।

पाठ – 23 शब्द रूप – (क) लिङ्गम् – पुल्लिङ्ग, पुल्लिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, पुल्लिङ्ग, पुल्लिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग विभक्ति – षष्ठी, षष्ठी, सप्तमी, चतुर्थी, द्वितीया, सप्तमी, प्रथमा, तृतीया वचन – एकवचन, बहुवचन, बहुवचन, एकवचन, बहुवचन, एकवचन, बहुवचन, एकवचन। (ख) 1. धेनुषु 2. लताः 3. नद्याः 4. गुरवे 5. सखीनाम् 6. आवयोः 7. अस्मान् 8. मुनिभ्याम् (ग) 1. अकारान्त पुल्लिङ्ग शब्द एकवचन – छात्रः, गजम्, रामेण, बालाय, देवात्, नरस्य, मानवे, हे पुत्र! द्विवचन – छात्रौ, गजौ, रामाभ्याम्, बालाभ्याम्, देवाभ्याम्, नरयोः, मानवयोः, हे पुत्रो! बहुवचन – छात्राः, गजान्, रामेः, बालेभ्यः, देवेभ्यः, नराणाम्, मानवेषु, हे पुत्राः! 2. आकारान्त स्त्रीलिङ्ग शब्द एकवचन – रमा, अध्यापिकाम्, सीतया, कोकिलायै, कन्यायाः, बालायाः, बालिकायाम्, हे गीते! द्विवचन – रमे, अध्यापिके, सीताभ्याम्, कोकिलाभ्याम्, कन्याभ्याम्, बालयोः, बालिकयोः, हे गीते! बहुवचन – रमाः, अध्यापिकाः, सीताभिः, कोकिलाभ्यः, कन्याभ्यः, बालानाम्, बालिकासु, हे गीताः! (घ) 1. अ 2. स 3. अ 4. अ 5. स 6. ब

पाठ – 24 धातु रूप – (क) 1. पठामि, पठावः, पठामः 2. लिखसि, लिखतः, लिखथ 3. लिखति, लिखतः, लिखन्ति 4. गच्छति, गच्छतः, गच्छन्ति 5. पिबामि, पिबावः, पिबामः 6. हसति, हसतः, हसन्ति। (ख) 1. ब 2. ब 3. ब 4. स 5. ब 6. ब 7. अ (ग) 1. लेखिष्यति, लेखिष्यतः, लेखिष्यन्ति 2. दास्यसि, दास्यथः, दास्यथ 3. भविष्यति, भविष्यतः, भविष्यन्ति 4. लेखिष्यामि, लेखिष्यावः, लेखिष्यामः (घ) 1. सः बालकः आसीत्। 2. वयं पूजनम् अकुर्म। 3. अश्वाः तीव्रम् अधावन्। 4. सा वृक्षात् अपतत्। 5. त्वं कुत्र अगच्छः? 6. मयूरः वने अनृत्यत्। 7. काकः अवदत्। 8. बालिका चित्रम् अपश्यत्। (छ) 1. हसति – लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. भविष्यावः – लृट् लकार, उत्तम पुरुष, द्विवचन 3. अभवः – लङ् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचन 4. आसीत् – लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 5. दास्यामि – लृट् लकार, उत्तम पुरुष, एकवचन 6. यच्छत – लृट् लकार, मध्यम पुरुष, द्विवचन 7. लेखिष्यसि – लृट् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचन 7. लिखामः – लट् लकार, उत्तम पुरुष, बहुवचन

पाठ – 25 संख्यावाचक शब्द (1-50) – (क) 1. अ 2. ब 3. ब 4. ब 5. अ 6. ब 7. ब 8. अ 9. ब 10. ब 11. अ 12. अ 13. ब 14. ब 15. ब

पाठ – 26 प्रत्यय – (क) (क्त्वा प्रत्यय) – 1. पठित्वा 2. उदित्वा 3. श्रुत्वा 4. उषित्वा 5. नत्वा 6. धावित्वा 7. त्यक्त्वा (तुमुन् प्रत्यय) – 1. पातुम् 2. द्रष्टुम् 3. श्रोतुम् 4. दातुम् 5. कर्तुम् 6. क्रीडितुम् 7. लेखितुम् 8. नन्तुम् (ख) 1. स 2. ब 3. अ 4. अ 5. द 6. अ 7. अ 8. ब

पाठ – 27 उपपद विभक्तियाँ – (क) 1. नगरं 2. गीतया 3. विद्यालयं 4. गणेशाय 5. अध्यापकं 6. कलहेन 7. निर्धनाय 8. ग्रामात् 9. सिंहात् 10. मार्गं (ख) 1. ब 2. ब 3. स 4. अ 5. स (ग) 1. तृतीया 2. पंचमी 3. चतुर्थी 4. द्वितीया

आदर्श प्रश्नपत्रम् – 1 (क) 1. आम्राणि 2. सः 3. मयूराः 4. अध्यापिका 5. सैनिकाः 6. अश्वाः 7. त्रयोदश (ख) 1. पृ 2. जै 3. द्र 4. द्य 5. गृ 6. ज्ञ 7. त्र 8. श्र 9. चौ 10. क्ष 11. द्व 12. घु (ग) 1. कन्या 2. घटः 3. नरः 4. सूर्यः 5. कमलम् (घ) 1. अध्यापिका, अध्यापिके, अध्यापिकाः 2. पुष्पम्, पुष्पे, पुष्पाणि 3. लता, लते, लताः 4. बालकः, बालकौ, बालकाः 5. फलम्, फले, फलानि (ङ) 1. तरतः 2. रक्षन्ति 3. स्तः 4. तत् 5. तौ 6. युवाम् 7. त्वम् 8. आवाम् 9. अहम् 10. वयम् (च) 1. शीघ्रं 2. अपि 3. तत्र 4. सर्वदा 5. शनैः (छ) 1. धर्मः त्रैलोक्ये दीपकः अस्ति। 2. ज्ञानस्य आभरणं क्षमा अस्ति। 3. कार्याणि उद्यमेन सिद्ध्यन्ति। 4. मूषकः विडालात् भीतः मुनेः समीपम् अगच्छत्। 5. विडालः कुक्कुरात् भीतः आश्रमम् आगतवान्।

आदर्श प्रश्नपत्रम् – 1 (क) (i) 1. ब 2. अ (ii) 1. संस्कृतभाषायां वेदाः, पुराणानि रामायणं, महाभारतं पञ्चतन्त्रम् च पश्यामः। (iii) 1. ब 2. अ (ख) 1. नवोदयविद्यालये 2. विद्यालयः 3. श्रेष्ठः 4. अध्यापकाः 5. छात्राः (ग) 1. पठित्वा 2. श्रोतुम् 3. नन्तुम् 4. द्रष्ट्वा 5. कर्तुम् 6. गणेशाय 7. सिंहात् 8. 44 9. 28 10. 40 (घ) 1. अभवः – लङ् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचन 2. दास्यामि – लृट् लकार, उत्तम पुरुष, एकवचन 3. लेखिष्यसि – लृट् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचन 4. आसीत् – लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 5. पठावः – लट् लकार, उत्तम पुरुष, द्विवचन (ङ) 1. रामेण – पुल्लिङ्ग, तृतीया विभक्ति, एकवचन 2. बालिकायाम् – स्त्रीलिङ्ग, सप्तमी विभक्ति, एकवचन 3. बालेभ्यः – पुल्लिङ्ग, चतुर्थी विभक्ति, बहुवचन 4. कपिभ्यः – पुल्लिङ्ग, चतुर्थी विभक्ति, बहुवचन 5. मुनौ – पुल्लिङ्ग, सप्तमी विभक्ति, एकवचन 6. रमायै – स्त्रीलिङ्ग, चतुर्थी विभक्ति, एकवचन (च) 1. इदं विद्यालयस्य चित्रम् अस्ति। 2. विद्यालयस्य भवनम् अति विशालम् अस्ति। 3. अत्र छात्राः पठन्ति। 4. क्रीडास्थले बालकाः क्रीडन्ति, धावन्ति च।

Class - 2

पाठ – 2 विद्वान् पण्डितः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. अ 2. ब 3. स 4. ब 5. अ 6. ब (ख) 1. नृपस्य पुत्राः मूर्खाः, अशिक्षिताः च आसन्। 2. नृपः प्रजापालने अतिकुशलः आसीत्। 3. नृपः स्व-मूर्खानाम्, अशिक्षितानां पुत्राणां कारणात् चिन्तितः आसीत्। 4. विष्णुशर्मा पशु-पक्षिणां कथाभिः राजकुमारान् अशिक्षयत्। 5. नृपः विष्णुशर्मा पण्डिताय विपुला धनराशिम् अयच्छत्। 6. पुरस्कारं प्राप्य विष्णुशर्मा अति आनन्दितः अभवत्। (ग) 1. स 2. स 3. अ 4. अ 5. अ (घ) 1. वि + चिन्त् + ल्यप् 2. आ + गम् + ल्यप् 3. आ + कर्ण + ल्यप् 4. वि + चर् + ल्यप् 5. आ + दा + ल्यप् (ङ) 1. इस कारण से 2. किस प्रकार 3. इन 4. सोचकर 5. समय के साथ 6. बहुत बड़ी 7. करते हुए 8. मेरे साथ 9. सुनकर 10. बहुत (च) 1. अस् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. पाल् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 3. अस् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 4. कृ धातु, लट् लकार, उत्तम पुरुष, एकवचन 5. घोष् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 6. भू धातु, विधिलिङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 7. दा धातु, लृट् लकार, उत्तम पुरुष, एकवचन 8. वद् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 9. विद् धातु, लोट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 10. यच्छ् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन (छ) 1. ✓ 2. ✗ 3. ✓ 4. ✗ 5. ✓ 6. ✗ **क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।**

पाठ – 3 दीपोत्सवः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. स 2. स 3. स 4. अ 5. ब 6. स 7. अ 8. स 9. ब (ख) 1. दीपोत्सवः कार्तिकमासस्य अमावस्याम् आगच्छति। 2. दीपमाला अज्ञानस्य तमः नाशयतु। 3. इदं प्रकाशपर्व अस्ति। 4. जनाः आपणं गत्वा मिष्ठानानि क्रीणन्ति। 5. विस्फोटकानि वातावरणं विषाक्तेन धूम्रेण प्रदूषयन्ति। 6. यदा रामः प्रत्यागच्छत् तदा अयोध्यावासिनः घृतदीपान् प्राज्वालयन्। (ग) 1. निर्मलानि 2. पर्यावरणस्य 3. दीपान् 4. दीपावलिः 5. स्फोटकानां (घ) 1. प्रति + आगतः 2. दीप + उत्सवः 3. पुष्पमालाभिः + च 4. वसन्त + उत्सवः (ङ) 1. इदम् 2. विषाक्तेन 3. प्रमुदिताः 4. नवीनानि (च) 1. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 2. षष्ठी विभक्ति, बहुवचन 3. द्वितीया विभक्ति, बहुवचन 4. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 5. पञ्चमी विभक्ति, एकवचन 6. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन 7. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 8. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन (छ) 1. अ 2. ब 3. अ 4. अ 5. ब **क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।**

पाठ – 4 सुभाषितानि – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. स 2. स 3. अ 4. ब 5. स 6. स 7. स (ख) 1. विदेशेषु विद्या धनम् अस्ति। 2. परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनं मित्रं वर्जयेत्। 3. सुप्तस्य सिंहस्य मुखे मृगाः न प्रविशन्ति। 4. लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः सहायतां न करोति। 5. दीपकः त्रैलोक्ये धर्मः अस्ति। 6. विद्यावानस्य जीवितं सफलम्। 7. मनोरथैः कार्याणि न सिध्यन्ति। 8. शास्त्रं प्रज्ञाहीनस्य सहायतां न करोति। (ग) 1. सर्वत्र किं धनं भवति? 2. मति कुत्र धनं भवति? 3. सत्यं कस्य भूषणम्? 4. प्रभाते कः दीपकः? 5. हस्तस्य भूषणं किम् अस्ति? 6. कस्य मित्रं न भवति? 7. शास्त्रं कस्य भूषणम्? 8. त्रैलोक्ये धर्मः कः अस्ति? (घ) 1. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 2. प्रथमा विभक्ति, एकवचन 3. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 4. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 5. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 6. प्रथमा विभक्ति, एकवचन 7. तृतीया विभक्ति, एकवचन 8. तृतीया विभक्ति, बहुवचन 9. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन 10. सप्तमी विभक्ति, एकवचन (ङ) 1. सत्यं 2. अविद्यस्य 3. धर्मः 4. मनोरथैः 5. प्रदोषे (च) 1. आँख 2. सांयकाल में 3. आभूषण 4. त्याग देना चाहिए 5. पीठ पीछे 6. विष का घड़ा 7. संकटों में 8. परिश्रम 9. सोया हुआ 10. मीठी (छ) 1. अ 2. अ 3. अ 4. ब 5. अ 6. अ **क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।**

पाठ – 5 वृद्धः व्याघ्रः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. अ 2. ब 3. स 4. स 5. स 6. ब 7. ब (ख) 1. “अत्र आगत्य स्वर्ण-कंकण ग्रहाण।” इति कथयति स्म। 2. व्याघ्रः वृद्धः आसीत्। 3. “कुत्र अस्ति तत् कंकणम्?” इति पृच्छति। 4. सर्वे अचिन्तयन् यत् व्याघ्रं हिंसकः भवति, अतः विश्वासयोग्यः न अस्ति। 5. लोभस्य परिणामः हानिकारकः भवति। 6. व्याघ्रस्य वचने विश्वासं कृत्वा विप्रः स्नानं कर्तुं सरोवरे प्रविशत्। 7. महापंके निमग्नं पथिकं दृष्ट्वा व्याघ्रः तत्र गत्वा पथिकं अभक्षयत्। (ग) 1. अ 2. ब 3. स 4. ब 5. अ 6. अ 7. अ 8. ब (घ) 1. कर्तुम् 2. आगत्य 3. चिन्तयित्वा 4. दृष्ट्वा 5. दातुम् 6. कृत्वा 7. उक्त्वा (ङ) 1. ब्राह्मण 2. लो 3. कंगन 4. यात्री/राहगीर 5. अधिक कीचड़ में 6. खा गया 7. फँस गया 8. सोना 9. बाघ 10. हिंसा में (च) 1. प्रथमा/द्वितीया विभक्ति,

बहुवचन 2. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 3. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 4. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 5. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 6. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 7. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 8. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 9. प्रथमा विभक्ति, एकवचन 10. प्रथमा विभक्ति, एकवचन (छ) 1. भू धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. अस् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 3. दृश् (पश्य), लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 4. भक्ष् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 5. धाव् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 6. गम् (गच्छ) धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 7. प्र+विश् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 8. कृ धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 9. भू धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 10. कथ् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 11. चिन्त् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन (ज) 1. एकः वृद्धः व्याघ्रः आसीत्। 2. तस्य हस्ते स्वर्ण-कंकणम् आसीत्। 3. व्याघ्रः पथिकं स्वर्ण-कंकणं दर्शयति स्म। 4. पथिकाः व्याघ्रं दृष्ट्वा अधावन्। 5. सांयकाले एकः विप्रः तत्र आगच्छत्। 6. व्याघ्रस्य वचने विश्वासं कृत्वा विप्रः सरोवरे प्रविशति। 7. विप्रः महापंके निमग्नः अभवत्। 8. व्याघ्रः पथिकम् अभक्षयत्। **क्रियाकलाप** – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 6 श्री कृष्ण – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. अ 2. ब 3. ब 4. अ 5. स 6. स 7. स (ख) 1. श्रीकृष्णस्य मातुः नाम देवकी आसीत्। 2. कंसः सज्जनान् अदण्डयत्। 3. जलस्य वेगः श्रीकृष्णस्य चरणस्पर्शेन शान्तः अभवत्। 4. भगवान् शेषनागः छात्ररूपेण श्रीकृष्णं वृष्टिजलेन अरक्षत्। 5. गीतायाः उपदेशाः मानवस्य कल्याणाय सन्ति। 6. भ्रातृषु स्नेहः कर्तव्यः अस्ति। 7. वासुदेवः पाण्डवानां सन्देशम् आनयति। (ग) 1. अ 2. अ 3. ब 4. स 5. अ 6. ब 7. स (घ) 1. भू धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. धृ धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 3. दण्ड् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 4. गम् (गच्छ) धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 5. नी धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 6. रच् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 7. अस् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 8. पीड् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 9. पाल् धातु, लङ् धातु, प्रथम पुरुष, द्विवचन 10. खाद् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन (ङ) 1. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 2. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 3. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 4. तृतीया विभक्ति, एकवचन 5. षष्ठी विभक्ति, बहुवचन 6. षष्ठी विभक्ति, एकवचन (च) 1. आसीत् 2. अनयत् 3. अयच्छत् 4. अपालयताम् 5. आधारयत् (छ) 1. मामा 2. तकलीफ दी/सताया 3. जन्म के बाद 4. छाते की तरह 5. मकखन 6. रक्षा की **क्रियाकलाप** – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 7 वसन्तः ऋतु – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. अ 2. स 3. स 4. ब 5. स 6. ब 7. अ 8. स (ख) 1. वसन्ते आकाशः अतिः निर्मलः भवति। 2. कम्पमाना लता नृत्यन्ति इव प्रतीयते। 3. भ्रमराः पुष्पेषु गुञ्जन्ति। 4. होली-उत्सवे जनाः अन्योन्यस्य उपरि रंगान् प्रक्षिपन्ति, प्रमुदिताः च भूत्वा गायन्ति नृत्यन्ति च। 5. वसन्त ऋतौ प्रकृते सौन्दर्यं दृष्ट्वा चित्तं प्रसीदति। 6. वसन्ते सर्वे प्राणिनः आनन्दम् अनुभवन्ति। 7. जनाः उद्याने भ्रमन्ति। (ग) 1. वसन्त-पञ्चमी कस्याः आगमनं सूचयति? 2. होली इति उत्सवः कस्याम् ऋतौ आगच्छति? 3. पवनः कथं वहति? 4. होली उत्सवे सर्वत्र कीदृशः वातावरणं भवति? 5. यदा सूर्यः उत्तरायणः भवति तदा किं भवति? 6. पवनः केषां सौरभम् आवहति? 7. वसन्त ऋतौ का रमणीया? 8. पुष्पेषु के गुञ्जन्ति? (घ) 1. अशुद्धम् 2. अशुद्धम् 3. अशुद्धम् 4. शुद्धम् 5. अशुद्धम् 6. अशुद्धम् (ङ) 1. दक्षिणायन 2. आगच्छति 3. वृद्धः 4. ततः 5. उष्णत्वम् 6. दुःखदः (च) 1. वसन्त ऋतौ 2. कुसुमानि 3. पवनः 4. जनाः 5. आनन्देन 6. ऋतुराजः (छ) 1. सुगन्ध का 2. सर्दी 3. उड़ते हैं 4. कुछ लोग 5. सरस्वती को 6. प्रसन्न 7. और कहीं (ज) 1. अस्माकं – अस्माकं देशस्य नाम भारतवर्षम् अस्ति। 2. वृक्षेषु – वृक्षेषु पिकाः कूजन्ति। 3. भ्रमराः – पुष्पेषु भ्रमराः गुञ्जन्ति। 4. कुत्र – त्वं कुत्र वससि? 5. आकाशः – आकाशः अति निर्मलः अस्ति। 6. सर्वत्र – शीलं सर्वत्र धनम् अस्ति। 7. प्रमुदिताः – जनाः प्रमुदिताः सन्ति। **क्रियाकलाप** – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 8 अस्माकं देशः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. ब 2. अ 3. ब 4. स 5. अ 6. ब (ख) 1. भारतस्य नामनुसारेण अस्य नाम भारतम् अभवत्। 2. भारतस्य प्रमुखाः नद्यः गंगा, यमुना, सतलज, कावेर्यादयः सन्ति। 3. अस्माकं देशस्य विश्वबन्धुत्वभावना अस्य महती भावना अस्ति। 4. भारतवासिनः परस्परं स्नेहेन वसन्तु। 5. सर्वे भारतवासिनः सहयोगेन देशं प्रगतिपथे नयन्तु। 6. वयं बैसाखी, होली, दीपावली, रक्षाबन्धनम् इत्यादयः राष्ट्रीयउत्सवान् मानयामः। 7. देशस्य विविध-प्रदेशानां लोकनृत्यं, लोकसङ्गीतं, सम्प्रदायः भाषा, भोजनं, वेशभूषा च विविधम् अस्ति। (ग) 1. अ 2. ब 3. स 4. ब 5. अ 6. स 7. ब (घ) 1. आर्यावर्तः 2. धन्याः 3. विविधाः 4. स्मः 5. विभिन्नाः 6. देशस्य (ङ) 1. वासी, वासिनौ 2. धनिनौ, धनिनः 3. गुणी, गुणिनः 4. फलिनौ, फलिनः (च) 1. गण् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. गम् (गच्छ) धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 3. भू धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 4. वद् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 5. वस् धातु, लोट लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 6. दृश् (पश्य) धातु, लोट लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन (छ) 1. हमारा 2. पुत्री 3. नदियाँ 4. निवास करें 5. इस 6. ले जाएँ 7. हो 8. नीरोग 9. अच्छा/शुभ 10. बर्फ **क्रियाकलाप** – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 9 गणतन्त्र दिवसः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. स 2. ब 3. ब 4. ब 5. ब 6. ब 7. स (ख) 1. भारतं 1947 तमे वर्षे अगस्तमास्य पञ्चदशतारिकायां स्वतन्त्रः अभवत्। 2. भारतस्य नवीनं संविधानं 1950 तमे वर्षे जनवरीमासस्य षड्विंशतेः

तारिकायाः प्रचलितम् अभवत्। 3. स्वतन्त्रता-दिवसः, गणतन्त्र दिवसः च अस्माकं राष्ट्रीय पर्वे स्तः। 4. गणतन्त्रदिवसस्य दिने सर्वेषु नगरेषु महान् समारोह भवति। 5. अयं समारोहः भारतस्य गणतन्त्रः सुरक्षितः अस्ति। इति विश्वासं प्रदर्शयति। 6. अन्ते आकाशे 'सुखोई-30' इति आधुनिक युद्धक विमानस्य प्रदर्शनं भवति। 7. राष्ट्रपतेः अभिवादनं भारतस्य जल-थल-वायु सैनिकाः कुर्वन्ति। (ग) 1. ब 2. स 3. अ 4. अ 5. द 6. ब 7. ब (घ) 1. X 2. X 3. ✓ 4. ✓ 5. X 6. ✓ (ङ) 1. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 2. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 3. षष्ठी विभक्ति, बहुवचन 4. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 5. चतुर्थी विभक्ति, एकवचन 6. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 7. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 8. तृतीया विभक्ति, एकवचन 9. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन 10. सप्तमी विभक्ति, एकवचन (च) 1. सर्वेषु – सर्वेषु बालकेषु रामः पटुतमः अस्ति। 2. दृष्ट्वा – अहं चलचित्रं दृष्ट्वा प्रसन्नम् अस्मि। 3. अवसरे – गणतन्त्र दिवसस्य अवसरे समारोहः भवति। 4. प्रतिवर्षम् – जनाः प्रतिवर्षं गणतन्त्र दिवसं मानयन्ति। 5. स्वतन्त्रः – 1947 तमेवर्षे भारतवर्षः स्वतन्त्रः अभवत्। (छ) 1. षड्विंशतिः तारिकायां 2. गणतन्त्र-दिवसस्य 3. आकाशात् 4. ध्वजारोहणं 5. गौरवप्रदः क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 10 अभ्यासेन किं न सिध्यति – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. ब 2. स 3. ब 4. स 5. ब 6. अ (ख) 1. पुरा वरदराजः मन्दमतिः छात्रः आसीत्। 2. आत्मसम्मानेन वञ्चितः वरदराजः अचिन्तयत् यत् अहं मूर्खः अस्मि। मम भाग्ये विद्या नास्ति। 3. वरदराजः कूपे अपश्यत् यत् अनेकाः महिलाः जलेन घटान् पूरयन्ति स्म। 4. सः लघु सिद्धान्त कौमुदीनामकं संस्कृत व्याकरणस्य पुस्तकम् अरचयत्, इति प्रसिद्धः अभवत्। 5. वरदराजः (ग) 1. अ 2. ब 3. स 4. ब (घ) 1. रघुवंशम् 2. पञ्चतन्त्रम् 3. रामायणम् 4. लघुसिद्धान्तकौमुदी 5. अष्टाध्यायी 6. कादम्बरी (ङ) 1. अल्पाः 2. तीव्रबुद्धिः 3. अधुना 4. दुःखिनः 5. विद्वान् 6. आलस्येन 7. दानवाः 8. मित्रता (च) 1. रमाभ्याम्, रमाः 2. मालायै, मालाभ्यः 3. महिलायाः, महिलायो 4. कन्याभ्याम्, कन्याभ्यः 5. लते, लताः (छ) 1. आश्रमे 2. उपहासम् 3. जलेन 4. घटेन 5. संस्कृतस्य क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 11 श्लोक समुच्चयः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. अ 2. ब 3. स 4. अ 5. द 6. अ 7. ब (ख) 1. शैले-शैले माणिक्यं न भवति। 2. साधवो सर्वत्र न भवति। 3. सुखार्थं विद्यां त्यजेत्। 4. पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि सन्ति। जलमन्नं सुभाषितम् च। 5. मनुष्याणां महान् शत्रुः आलस्यम् अस्ति। 6. उद्यमः समः बन्धुः न अस्ति। 7. विद्यार्थी सुखं त्यजेत्। 8. उद्यमः मनुष्याणाम् बन्धुः अस्ति। (ग) 1. स 2. अ 3. ब 4. ब 5. अ 6. ब 7. ब (घ) 1. अथवा 2. छोटे हृदय वालो का 3. पराया 4. परिवार 5. दो बातें/वचन 6. दूसरों को कष्ट देना 7. बड़ी 8. पर्वत पर 9. परिश्रम 10. धरती पर (ङ) 1. षष्ठी विभक्ति, बहुवचन 2. पंचमी विभक्ति, एकवचन 3. पंचमी विभक्ति, एकवचन 4. प्रथमा विभक्ति, एकवचन 5. प्रथमा विभक्ति, एकवचन 6. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 7. सप्तमी विभक्ति, बहुवचन 8. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 9. चतुर्थी विभक्ति, एकवचन 10. सप्तमी विभक्ति, बहुवचन (च) 1. पुण्याय 2. रिपुः 3. उद्यमः 4. नरकात् 5. निम्नतरः 6. पिता 7. वृद्धः (छ) 1. त्यज् + एत 2. बालाः + न 3. जन्मभूमिः + च 4. सुख + अर्थी 5. विद्या + अर्थी क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 12 मित्रं प्रति निमन्त्रण – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. ब 2. स 3. स 4. ब 5. अ 6. अ 7. स (ख) 1. हर्षितस्य जन्मदिवसस्य अवसरे वयं सर्वे मिलिव्यां गास्यामः। 2. आशा अस्ति यत् विकासः स्व-परिवारेण सह समारोहाय आगमिष्यति। 3. अस्माकं सर्वेषां उत्साहं वर्धयिष्यसि। 4. जन्मदिन-उत्सवेबन्धु बान्धवा गायन्ति, नृत्यन्ति, उत्सवस्य च आनन्दम् अनुभवन्ति। 5. सायंकाले प्रीतिभोजस्य आयोजनम् अस्ति। 6. जन्मदिवसे प्रातःकाले विधिपूर्वकं हवनं भविष्यति। (ग) 1. उत्सवस्य के आगमिष्यन्ति? 2. अर्णवस्य जन्मदिनं कस्यां तारिकायाम् अस्ति? 3. बन्धु-बान्धवाः किमर्थम् आगमिष्यन्ति? 4. जन्मदिवसे कुत्र प्रीतिभोजः भविष्यति? 5. वयं कस्य आनन्दम् अनुभविष्यामः? 6. विकासः कदा समारोहाय आगमिष्यन्ति? (घ) 1. जन्मदिवसः 2. कुशलम् 3. मित्रम् 4. जन्मदिनम् 5. प्रीतिभोजः 6. हवनम् (ङ) 1. मरणः 2. गमनम् 3. तव 4. तत्र 5. युष्माकम् 6. प्रातःकाले 7. अकुशलम् 8. अशुभः (च) 1. उत्सवस्य 2. गृहे 3. कुशलम् 4. प्रतीक्षाम् 5. सायंकाले 6. मित्रम् 7. अग्रिमे 8. आनन्दम् क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 13 सर्वे भवन्तु साक्षराः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) 1. अ 2. ब 3. स 4. अ 5. ब 6. स (ख) 1. सुनिलः मित्रं योगाभ्यासाय सामुदायिक केन्द्रे नेष्यति। 2. हर्षितः भोजनस्य पश्चात् विश्रामं करोति। 3. सामुदायिक केन्द्रे योग-शिक्षकः योगसनम् शिक्षयति। 4. सुनिलः हर्षितं श्वः सामुदायिक केन्द्रे नेष्यति। 5. सर्वत्र विद्यायाः प्रसारणम् एव पुण्यकार्यम् अस्ति। 6. यदि एकः अन्यम् एकम् शिक्षयेत्, तर्हि शीघ्रमेव सर्वे शिक्षिताः भविष्यन्ति। (ग) 1. ब 2. ब 3. अ 4. ब 5. अ 6. स (घ) 1. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 2. पञ्चमी विभक्ति, एकवचन 3. चतुर्थी विभक्ति, एकवचन 4. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 5. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन 6. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन 7. द्वितीया विभक्ति, एकवचन (ङ) 1. बिस्तर से 2. सवें 3. मत 4. कोई 5. तब 6. पढ़ाए 7. तो 8. बड़ी बहिन (च) 1. योगाभ्यासम् 2. कस्यापि 3. सूर्योदयः 4. कदापि 5. स्नानादि 6. विद्यालयः (छ) 1. गत्वा 2. मिलित्वा 3. कुर्वन्ति 4. करोषि 5. उत्थाय क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

आदर्श प्रश्नपत्रम् – 1 (क) (i) 1. गणतन्त्र दिवसे 2. नव दिल्ली नगर्याम् (ii) 1. भारतस्य राजधानी नव दिल्ली अस्ति। **(ख)** 1. भगवान् शेषनागः छत्ररूपेण श्रीकृष्णं वृष्टिजलेन अरक्षत्। 2. नृपः विष्णुशर्मा पण्डिताय विपुलं धनराशिम् अयच्छत्। 3. लंकाया नृपः रावणः आसीत्। 4. दीपमाला अज्ञानस्य तमः नाशयत्। 5. परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनं मित्रं वर्जयेत्। 6. लोभस्य परिणामः हानिकारकः भवति। 7. जनाः वसन्त ऋतौ अत्यानन्दम् अनुभवन्ति। 8. वयं होली, दीपावली, रक्षाबन्धनम् इत्यादयाः राष्ट्रीय उत्सवं मानयामः। 9. वरदराजः कूपे अपश्यत् यत् अनेकाः महिलाः जलेन घटान् पूरयन्ति स्म। 10. सः अपश्यत् यत् यस्यां शिलयां घटः स्थितः तत्र एकं गर्तः अभवत्। **(ग)** 1. योगशिक्षकः कुत्र शिक्षयति? 2. जन्मदिवसे गृहे किं भविष्यति? 3. वरदराजः पुनः कुत्र अगच्छत्? 4. भ्रमराः कुत्र गुञ्जन्ति? 5. शास्त्रं कस्य भूषणं? 6. व्याघ्रः कथं भवति? 7. केषु स्नेहः कर्तव्यः? **(घ)** 1. पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचन 2. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 3. षष्ठी विभक्ति, बहुवचन 4. तृतीया विभक्ति, एकवचन 5. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 6. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 7. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 8. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 9. तृतीया विभक्ति, एकवचन 10. षष्ठी विभक्ति, एकवचन **(ङ)** 1. बाघ 2. शिकारी 3. सुनकर 4. बहुत 5. परिश्रम 6. आभूषण 7. मक्खन 8. मामा 9. प्रसन्न **(च)** 1. वसन्तकालः सुखदः भवति। 2. वसन्तकालम् ऋतुराजः कथ्यते। 3. वसन्ते पवनः मन्दः मन्दः वहति। 4. वसन्ते पुष्पेषु भ्रमराः गुञ्जन्ति। 5. जनाः उद्यानेषु भ्रमन्ति। 6. बालकाः आनन्देन क्रीडन्ति। **(छ)** 1. भ्रमराः – पुष्पेषु भ्रमराः गुञ्जन्ति। 2. मूढैः – मूढैः कृतं सम्भाषणं व्यर्थं भवति। 3. जन्मदिनम् – अद्य मम जन्मदिनम् अस्ति। 4. अस्माकं – अस्माकं भारतवर्षं महान् अस्ति। 5. पठन्ति – ते बालकाः पठन्ति। 6. वयम् – वयं विद्यालयं गच्छामः। 7. अध्यापकः – अध्यापकः पाठं पाठयति। 8. गणतंत्र दिवसे – गणतंत्र दिवसे ध्वजारोहणः भवति। **(ज)** 1. पुण्याय 2. पिता 3. रिपुः 4. नरकात् 5. उष्णत्वम् 6. ततः 7. आगच्छति 8. दक्षिणायन **(झ)** 1. अशुद्धम् 2. शुद्धम् 3. अशुद्धम् 4. अशुद्धम् 5. शुद्धम्।

पाठ – 14 अपठित अवबोधनम् (1) (i) (क) अ (ख) ब (ii) (क) तस्य राज्ये सर्वे जनाः सुखिनः आसन्। (ख) सः योग्यः, न्यायप्रियः, शास्त्रेषु पारंगतः, प्रजानुरागी नृपः आसीत्। (iii) (क) ब (ख) ब **(2)** (i) (क) भारतस्य (ख) भरतः (ii) (क) भरतस्य राज्यं भारते विदेशेषु च आसीत्। (ख) राज्य-प्रबन्धे भरतः कुशलः आसीत्। (iii) (क) अ (ख) द **(3)** (i) (क) वृक्षे (ख) श्रृगालः (ii) (क) काकः रोटिकाखण्डं पादयोः अद्य अस्थापयत्। (ख) सः अवदत् यत्, “खगेषु भवान् एव सुन्दरः चतुरः मधुरः मधुरगायकः च। कृपया गायतु इति।” (iii) (क) अ (ख) ब **(4)** (i) (क) सूर्यः (ख) सूर्यस्य (ii) (क) सूर्यस्य उदये तमः नश्यति, सर्वत्र च प्रकाशः जायते। (ख) यदि सूर्यः न स्यात् तर्हि दिनमेव न भवेत्। (iii) (क) अ (ख) ब **(5)** (i) (क) संस्कृतभाषा (ख) पञ्चतन्त्रम् (ii) (क) संस्कृतभाषा सर्वासां भारतीय भाषाणां जननी अस्ति। (ख) संस्कृतसाहित्यस्य सर्वश्रेष्ठः कविः कालिदासः अस्ति। (iii) (क) ब (ख) ब **(6)** (i) (क) हिन्दुनाम् (ख) दुर्गादेव्याः (ii) (क) अयं उत्सवः आश्विनमासस्य शुक्लपक्षे सम्पद्यते। (ख) अयं उत्सवः रावणस्य उपरि रामस्य विजयं प्रकटयति। (iii) (क) स (ख) ब

पाठ – 15 पत्र लेखनम् (1) 1. सूचयामि 2. भ्रातुः 3. ग्वालियरनगरं 4. सपरिवारम् 5. सर्वेभ्यः। **(2)** 1. विद्यालयस्य 2. गन्तुम् 3. अध्यापकाः 4. धनस्य 5. पञ्चसहस्ररूप्यकाणि **(3)** 1. मातः 2. पञ्चवादेन 3. पाठानां 4. प्रथमं 5. प्रणामाः **(4)** 1. प्रणामः 2. ज्वरेण 3. दुःखी 4. आगमिष्यामि 5. शुभम् **(5)** 1. निवेदनं 2. लिपिकं 3. वेतनं 4. भरण-पोषणं 5. अनुगृह्यताम्।

पाठ – 16 चित्राधारित वर्णनम् (1) 1. इदं मम कक्षायाः चित्रम् अस्ति। 2. अध्यापिकायाः वामहस्ते पुस्तकम् अस्ति। 3. अध्यापिका श्यामपट्टे लिखति, पाठयति च। 4. छात्राः ध्यानेन पठन्ति, लिखन्ति च। 5. अन्ते अध्यापिका मूल्याकनार्थं प्रश्नं पृच्छति। **(2)** 1. इदम् उद्यानस्य चित्रम् अस्ति। 2. उद्याने अनेकाः वृक्षाः सन्ति। 3. अत्र पुष्पाणि विकसन्ति। 4. अत्र जनाः भ्रमन्ति, व्यायामं च कुर्वन्ति। 5. अत्र अनेकाः बालकाः खेलन्ति। **(3)** 1. इदं जयपुर-जन्तुशालायाः चित्रम् अस्ति। 2. अत्र अनेकाः पर्यटकाः आगच्छन्ति। 3. बालकाः बालिकाः च स्वपित्रेण सह पिञ्जरके सिंहम् पश्यन्ति। 4. बालिका उष्ट्रीवौ पश्यति। 5. तत्र अनेके खगाः, वानराः, भल्लूकः इत्याद्या जनाकर्षणं सन्ति। **(4)** 1. अयं पुस्तकालयः कक्षः अस्ति। 2. छात्राः विशालग्रन्थिकायां पुस्तकानि खोजयन्ति। 3. तत्र अनेकानि व्यजनानि चलन्ति। 4. पुस्तकालये छात्राः अनेकानि पुस्तकानि पठन्ति। 5. तत्र छात्राः समाचारपत्रम् अपि पठन्ति। **(5)** 1. गणतंत्रदिवसे राजपथम् उभयतः जनसम्मर्दः भवति। 2. राष्ट्रपति ध्वजारोहणं करोति। 3. प्रसन्नाः जनाः करतलध्वनिं कुर्वन्ति। 4. आकाशात् वायुयानानि पुष्पवर्षा उत्पतन्ति। 5. सैनिकाः विविधैः वाद्यैः सह पदसचलनं कुर्वन्ति। **(6)** 1. इदं बसस्थानकस्य चित्रं अस्ति। 2. अत्र अनेकानि वाहनानि आगच्छन्ति। 3. युवकः युवती बालकः च कतारे स्थित्वा बसयाने आरोहन्ति। 4. केचिद् जनाः बसयानस्य प्रतीक्षन्ते। 5. बसचालकः बसयानं चालयति।

पाठ – 17 सन्धि-प्रकरण – अभ्यासकार्यम् – (क) 1. अ 2. ब 3. ब 4. ब 5. ब 6. अ 7. अ 8. अ 8. ब 9. ब 10. ब **अभ्यासकार्यम् – (क)** 1. अ 2. अ 3. स 4. अ 5. अ 6. ब 7. ब **(ख)** 1. द्विवर्णयोः परस्परमेलनवशात् जायमानं परिवर्तनं सन्धिः इति कथ्यते। 2. सन्ध्याः त्रय भेदाः सन्ति। **(ग)** 1. चिकित्सा + आलयः 2. कदा + अपि 3. रमा + ईश 4. विद्या + आलयः 5. नर + इन्द्र **(घ)** 1. विद्यालयस्य – विद्या + आलयस्य (दीर्घ सन्धि), ध्वजारोहणं – ध्वजां + आरोहणं (दीर्घ सन्धि) 2. ममापि – मम + अपि (दीर्घ सन्धि) **(ङ)** 1. ब 2. अ 3. अ 4. ब

पाठ – 18 समय लेखनम् (क) 1. पादोन षड्वादनम् 2. सार्धं चतुर्वदिनम् 3. सपाद पञ्चवादनम् 4. पादोन त्रिवादनम् 5. चतुर्वदिनम् 6. षड्वादनम् 7. सार्धं सप्तवादनम् 8. पादोन अष्टवादनम् 9. अष्टवादनम् 10. सपाद नववादनम् 11. सार्धं दशवादनम्।

पाठ – 19 शब्द रूपाणि (क) 1. लताभ्याम् 2. बालकयोः, बालकेषु 3. मुनिना, मुनिभ्याम् 4. मती 5. फलम्, फलानि **(ख)** 1. स 2. स 3. द 4. ब **(ग)** 1. एका 2. तानि 3. चत्वारः 4. हरये **(घ)** 1. पुल्लिङ्ग, षष्ठी विभक्ति, एकवचन 2. स्त्रीलिङ्ग, सप्तमी विभक्ति, बहुवचन 3. स्त्रीलिङ्ग, पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचन 4. पुल्लिङ्ग, पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचन 5. पुल्लिङ्ग, षष्ठी विभक्ति, बहुवचन **(ङ)** 1. धेनुषु 2. लताः 3. कर्तृभिः 4. नद्याः 5. सखिभ्याम् **(च)** 1. ब 2. स 3. अ 4. ब।

पाठ – 20 धातुरूपाणि (क) 1. ब 2. द 3. स 4. ब **(ख)** 1. ब 2. स 3. ब 4. द **(ग)** 1. चरतु 2. तिष्ठतु 3. चोरयतु 4. भवतु **(घ)** 1. विधिलिङलकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. लोट् लकार, उत्तम पुरुष, बहुवचन 3. लोट् लकार, प्रथम पुरुष, द्विवचन 4. लोट् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचन **(ङ)** एकवचन – लेखिष्यसि। द्विवचन – पठिष्यतः। बहुवचन – पठिष्यन्ति, लेखिष्यथ **(च)** 1. सः बालकः आसीत्। 2. वयं प्रतिदिनं पूजनं अकुर्म। 3. अश्वाः तीव्रं अधावन्। 4. त्वं कुत्र अगच्छः?

पाठ – 21 उपपद विभक्ति (क) 1. विद्यालयं 2. मित्रेण 3. विद्यालयं 4. विवादेन 5. नगरं 6. निर्धनाय 7. विद्यालयं 8. पुत्रेण 9. शिवाय 10. कुत्रे 11. गीतायाः 12. ग्रामात् 13. देवालयस्य 14. वृक्षस्य 15. शिष्ये 16. चिकित्सालायात् **(ख)** 1. अ 2. अ 3. स 4. ब 5. स 6. ब 7. ब 8. ब 9. स 10. अ

पाठ – 22 अव्ययानि (क) 1. श्वः 2. अद्य 3. सर्वत्र 4. कुत्र 5. ह्य **(ख)** 1. सदा 2. अपि 3. शीघ्रं 4. शनैः 5. च **(ग)** 1. सर्वत्र 2. अधुना 3. सायं 4. श्वः 5. ह्यः 6. विना 7. उच्चैः 8. अपि 9. च 10. शनैः **(घ)** 1. च – रामः श्यामः च ग्रामं गच्छतः। 2. अपि – सः अपि विद्यालयं आगच्छति। 3. सर्वत्र – ईश्वरः सर्वत्र अस्ति। 4. कदा – त्वं कदा गमिष्यसि? 5. अधुना – अधुना त्वं किं करोषि? 6. परितः – विद्यालयं परितः वृक्षाः सन्ति। 7. तत्र – त्वं तत्र गच्छ। **(ङ)** यत्पदं लिङ्ग-विभक्ति-वचनेषु एकरूपम् अपरिवर्तनं शीलं च भवति तदैव अव्ययं कथ्यते। **(च)** 1. ब 2. अ 3. ब 4. द 5. ब।

पाठ – 23 संख्या (क) 1. 18 – अष्टादश 2. 25 – पञ्चविंशति 3. 12 – द्वादश 4. 11 – एकादश 5. 23 – त्रयोविंशति 6. 24 – चतुर्विंशति 7. 19 – नवदश 8. 14 – चतुर्दश 9. 9 – नव 10. 16 – षोडश 11. 30 – त्रिंशत् 12. 42 – द्विचत्वारिंशत् 13. 49 – नवचत्वारिंशत् 14. 28 – अष्टाविंशति 15. 46 – षट्चत्वारिंशत् 16. 50 – पञ्चाशत् 17. 37 – सप्तत्रिंशत् 18. 33 – त्रयस्त्रिंशत् 19. 25 – पञ्चविंशति 20. 44 – चतुश्चत्वारिंशत्।

पाठ – 24 प्रत्ययाः (क) 1. स 2. अ 3. स 4. अ 5. स 6. ब

पाठ – 25 उपसर्गाः (क) 1. ब 2. अ 3. अ **(ख)** 1. ये धातुनां शब्दानां वा अन्ते संयुज्य नवशब्दानां निर्माणं कुर्वन्ति, ते प्रत्ययाः इति कथ्यते। 2. ये शब्दानां पूर्वे संयुज्य नवशब्दानां निर्माणं कुर्वन्ति, ते उपसर्गाः इति कथ्यते। 3. उपसर्गाः द्वाविंशतिः सन्ति।

पाठ – 26 पर्यायवाची शब्दाः (क) 1. ब 2. अ 3. ब **(ख)** 1. सूर्य – भानुः, दिवाकरः, दिनकरः, भास्करः 2. नेत्रम् – नयनम्, चक्षुः, अक्षिः, लोचनम् 3. वायुः – समीर, पवनः, मारुतः, बयारः 4. सिंहः – मृगेन्द्रः, वनराजः, पंचाननः, केसरी 5. पुष्पम् – कुसुमम्, सुमनम्, प्रसूनः, पुहुपः 6. अश्वः – तुरंगः, घोटकः, हयः, सैधवः 7. दिनम् – दिवसः, दिवा, वासरः, प्रभातः 8. सर्पः – अहिः, भुजंग, विषधरः, मणिधरः 9. गौ – धेनुः, दुग्धदा, सुरभिः, भद्रा 10. वृक्षः – तरु, द्रुमः, विटपः, पादपः

पाठ – 27 विलोम शब्दाः (क) 1. हर्षः 2. स 3. अ **(ख)** 1. पुण्यम् 2. दिवसः 3. अन्धकारः 4. अनुतीर्णः 5. निरादरः 6. प्रश्नम् **(ग)** 1. लोकः 2. अधीरः 3. प्रत्यक्षः 4. रात्रिः 5. निरर्थकः 6. निर्बलः 7. परतंत्र

आदर्श प्रश्नपत्रम् – 2 (क) (i) 1. सूर्यः 2. सूर्यस्य (ii) 1. सूर्यस्य उदये प्रकाशः भवति। 2. यदि सूर्यः न स्यात् तर्हि दिनमेव न भवेत्। (iii) 1. ब 2. अ **(ख)** 1. मातः 2. पञ्चवादने 3. पाठानाम् 4. प्रथमं 5. प्रणामाः **(ग)** 1. अयं पुस्तकालयः कक्षः अस्ति। 2. छात्राः विशालः ग्रन्थिकायां पुस्तकानि खोजयन्ति। 3. तत्र व्यजनानि चलन्ति। 4. पुस्तकालये छात्राः अनेकानि पुस्तकानि पठन्ति। 5. तत्र छात्राः समाचारपत्रम् अपि पठन्ति। **(घ)** (अ) 1. पटः 2. लोकः 3. चक्षुः 4. वासरः 5. विषधरः 6. तरुः (ब) 1. निर्मलम् 2. मित्रम् 3. अश्रेय 4. नूतनः 5. धनी 6. यशः **(ङ)** 1. पठ् + तुमुन् 2. लिख् + क्त्वा 3. द्विचत्वारिंशत् 4. पञ्चविंशति 5. आगत्य **(च)** 1. च – सीता गीता च पुस्तकं पठतः। 2. अपि – सा अपि चलचित्रं पश्यति। 3. सर्वत्र – ईश्वरः सर्वत्र अस्ति। 4. विना – जलं विना जीवनं नास्ति। 5. सह – सः पुत्रेण सह गच्छति। 6. श्वः – अहं श्वः जयपुरनगरं गमिष्यामि। 7. परितः – विद्यालयं परितः वृक्षाः सन्ति। 8. उच्चैः – सः उच्चैः वदति। **(छ)** 1. विवादेन 2. नगरं 3. विद्यालयं 4. हिमालयात् 5. निर्धनाय **(ज)** 1. लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 3. लट् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचन 4. लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 5. लोट् लकार, प्रथम पुरुष, द्विवचन

पाठ - 2 तरुणाम् उपादेयता (वृक्षाः अस्माकं जीवनम्) – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) (1) 1. वृक्षाणाम् 2. पुष्पाणि 3. फलानि (2) 1. हरिताः, पुष्पिताः, फलिनः, छाया-वृक्षाः च अस्मान् उपकुर्वन्ति। 2. वृक्षाणां विना प्राणिणाम् जीवनं संभवं न भवित। (3) 1. ब 2. स (ख) 1. भूख 2. पेड़ 3. चिन्ताजनक 4. रक्षा 5. निश्चय ही 6. कहाँ से (ग) 1. स 2. अ 3. स 4. ब (घ) 1. तापम् 2. शुद्धीकरणे तरुणाम् 3. जीवनं 4. वृक्षाणाम् 5. वृक्षाः (ङ) 1. वृक्षाम् आरोपणाय, तेषां संवर्धनाय संरक्षणाय च सततम् प्रयत्नम् एव तान् प्रति अस्मान् कर्तव्यम् अस्ति। 2. प्रदूषितवायोः दोषप्रदं तत्त्वम् आदाय वृक्षाः अस्मभ्यम् ऑक्सीजनं यच्छन्ति। 3. अद्यत्वे वृक्षाणां सख्यां प्रतिदिनम् अल्पतरा सजायते, शोचनीया स्थितिः। (च) 1. सुखदा 2. हरिताणाम् 3. परमम् 4. हरिताः 5. सुखमयम्। क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ - 3 संघे शक्तिः युगे युगे – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) (1) (i) 1. दक्षिण दिशायां 2. चित्रग्रीवः (ii) 1. प्रतिदिनम् कपोताः अरण्ये दानान् अन्वियन्ति उदरपूर्तिं च कुर्वन्ति स्म। 2. चित्रग्रीवः नाम कपोताः दलस्य नेता संरक्षकश्च आसीत्। (iii) 1. ब 2. अ (2) (i) 1. नगरे 2. व्याधः (ii) 1. व्याधः वटवृक्षस्य अधः जालंप्रसार्य तस्य उपरि तण्डुलकणान् अक्षिपत्। (iii) 1. स 2. ब (ख) 1. कस्य 2. कम् 3. कः 4. के 5. कान् 6. कैः (ग) 1. एकता में 2. नीचे 3. खोजते थे 4. चावल के कण 5. काट दिया 6. एक होकर 7. एकता (घ) (क) 1. अत्र 2. आगतः 3. समीपे गत्वा 4. प्रहृष्टः 5. अरण्ये (ख) 1. मूर्खः 2. दत्त्वा 3. बद्धाः 4. दुःखित 5. गत्वा (ङ) 1. कपोतानाम् 2. तीक्ष्णदन्तै 3. आसीत् 4. अवदत् 5. अपश्याम (च) 1. अस् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. वद् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 3. दृश् (पश्य) धातु, लङ् धातु, मध्यम पुरुष, एकवचन 4. कृ धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 5. गम् (गच्छ) धातु, लोट् लकार, उत्तम पुरुष, बहुवचन 6. वद् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 7. वस् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन (छ) 1. क्त्वा 2. क्त्वा 3. ल्यप् 4. ल्यप् 5. तुमुन् क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ - 4 नीति श्लोकाः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) (1) (i) 1. फलिनः 2. गुणिनः (ii) 1. शुष्कवृक्षाः मूर्खाः च कदाचन न नमन्ति। (iii) 1. अ 2. ब (2) (i) 1. उद्यमेन 2. कार्याणि (ii) 1. सुप्तस्य सिंहस्य मुखे मृगाः न प्रविशन्ति। (iii) 1. सिध् धातु + लट् लकार 2. उद्यमेन + एव 3. उद्यमेन (ख) 1. व्यसनेषु 2. उद्यमेन 3. शीलं 4. मूर्खाः 5. विनयम् (ग) 1. वर्धन्ते 2. शीलं 3. मृगाः 4. वसुधैव (घ) 1. विदेशेषु 2. मतिः 3. धर्मः 4. सर्वत्र (ङ) 1. उदारचरितानां वसुधैव कुटुम्बकम्। 2. अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः च आयुर्विद्यायशोबलं वर्धन्ते। (च) 1. दा धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. नम् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 3. वर्ध धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 4. सिध् धातु, प्रथम पुरुष, बहुवचन 5. प्र+विश् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन (छ) 1. का विनयं ददाति? 2. किं सर्वत्र धनं भवति? 3. परलोके कः धनं? (ज) 1. बोली 2. परिश्रम से युक्त 3. सोये हुए के 4. गिनती 5. पराया 6. योग्यता क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ - 5 सिद्धार्थस्य वैराग्यं – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) (1) (i) 1. शुद्धोदनः 2. राजप्रसादे (ii) 1. सः अवदत् यत् राजकुमारः ऋतुरयं वसन्तः। सुगन्धितः समीरः वहति। भ्रमणयोग्यः अयं कालः। (iii) 1. स 2. ब (2) (i) 1. 'बोधगया' इति स्थाने। 2. वनम् (ii) 1. अहिंसा, दया, सत्यं च सिद्धार्थस्य प्रमुखाः सिद्धान्ताः। (iii) 1. ब 2. स (ख) 1. वैराग्य 2. बैठा हुआ 3. बुढ़ापे को 4. प्राप्त किया 5. चढ़कर 6. संयोगवश (ग) 1. विहाराय 2. आगच्छत् 3. समीरः 4. आसीत् 5. मार्गम् (घ) 1. कः + चित् 2. प्रसिद्धः + अभवत् 3. वृद्ध + अवस्था 4. प्र + अचलन् 5. नर + ईशः (ङ) 1. श्रु + क्त्वा 2. कम्प् + शानच् 3. त्यज् + क्त्वा 4. आरुह् + ल्यप् 5. उप + विश् + क्त 6. दृश् (पश्य) + क्त्वा 7. दृश् (पश्य) + तुमुन्। (च) 1. विहाराय कः प्राचलत्? 2. मार्गम् उभयतः के अतिष्ठन्? 3. कस्य उत्तरं श्रुत्वा सिद्धार्थः अचिन्तयत्? 4. कस्याः प्रभावेन अस्य एतादृशी दशा अस्ति? क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ - 6 सिंहः मूषकः च – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) (1) (i) 1. उत्तरप्रदेशे 2. वने 3. मूषकाय (ii) 1. सिंहः प्रबुद्धः मूषकाय च अक्रुध्यत्। 2. सिंहः वृक्षस्य नीचैः सुप्तः आसीत्। 3. सिंह सुप्तं विलोक्य मूषकः तस्य शरीरे अनृत्यत्। (iii) 1. अ 2. ब (2) (i) 1. अनृत्यत् 2. जालात् 3. मूषकः (ii) 1. सः अवदत् यत् “भो मूषक! त्वम् मम योग्य मित्रम् असि।” 2. सः जानाति यत् सर्वेषां समानं महत्त्वं भवति। (iii) 1. अ 2. ब (ख) 1. मूषकः कुत्र अनृत्यत्? 2. व्याधः कुत्र जालं प्रसारयत्? 3. किं श्रुत्वा सः मूषकः तत्र आगच्छत्? 4. सिंहः कं प्रशंसन् अवदत्? 5. केषां समानं महत्त्वं भवति? 6. सिंहः कुत्र सुप्तः आसीत्? (ग) 1. जागा 2. छोटा सा 3. शिकारी 4. तेज दाँतों से 5. तोड़ने के लिए 6. देखकर (घ) 1. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 2. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 3. पंचमी विभक्ति, एकवचन 4. तृतीया विभक्ति, एकवचन 5. पंचमी विभक्ति, एकवचन 6. चतुर्थी विभक्ति, एकवचन 7. सप्तमी विभक्ति, एकवचन (ङ) 1. ल्यप् 2. क्त्वा 3. ल्यप् 4. शत् 5. ल्यप् 6. क्त्वा (च) 1. नृत् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 2. क्रन्द् धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 3. कृत् धातु, लृट् लकार, उत्तम पुरुष, एकवचन 4. आ+गम् (गच्छ) धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 5. भू धातु, लङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन

6. मुच् धातु, लट् लकार, उत्तम पुरुष, एकवचन 7. कृ धातु, लृट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन 8. दा धातु, लृट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचन
क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 7 महात्मा गाँधी – मौखिक कार्य – 1. महात्मा गाँधी भारतस्य राष्ट्रपिता अस्ति। 2. गान्धिनः पूर्ण नाम मोहनदास करमचन्द गाँधी आसीत्। 3. पुतलीबाई गान्धिनः माता आसीत्। 4. 'चम्पारणः' बिहारराज्ये अस्ति। 5. 'भारतम्' 1947 तमे वर्षे अगस्तमासस्य पञ्चादश तारिकायां स्वतन्त्र अभवत्। **(क) (1) (i)** 1. राष्ट्रपिता 2. श्री करमचन्द गाँधी 3. श्रीमती पुतलीबाई **(ii)** 1. अस्य महापुरुषस्य जन्म 2 अक्टूबर 1869 तमे वर्षे गुजरातराज्यस्य 'पोरबन्दरम्' नामके स्थाने अभवत्। **(iii)** 1. ब 2. स 3. स **(2) (i)** 1. त्रयः 2. भारतदेशः 3. महात्मा गाँधी **(ii)** 1. सत्यम्, अहिंसा, जनसेवा च तस्य जीवनस्य प्रमुखम् उद्देश्यम् आसीत्। 2. महात्मा गाँधी त्रयवानराणां माध्यमेन लोकान् शिक्षितुं प्रयत्नम् अकरोत्। **(iii)** 1. अ 2. ब **(ख) (1)** 1. गान्धिनः पूर्ण नाम किम् आसीत्? 2. प्रथमः वानरः किं शास्ति? 3. सः केषाम् उद्धाराय प्रयत्नम् अकरोत्? 4. 1948 तमे वर्षे सः कान् अत्यजत्? 5. श्रीमती पुतलीबाई कीदृशी महिला आसीत्? **(ग) (1)** 1. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 2. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 3. षष्ठी विभक्ति बहुवचन 4. तृतीया विभक्ति, एकवचन 5. तृतीया विभक्ति, एकवचन 6. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन **(घ) (1)** 1. सीखने के लिए 2. अत्यधिक कम 3. तीन 4. आजादी की लड़ाई में 5. लोगों को 6. गोली **(ङ) (1)** 1. पितुः 2. संलग्नः 3. नेत्रयोः 4. स्वप्राणान् **(च) (1)** 1. 1942 तमे वर्षे 2. 2 अक्टूबर 1869 तमे वर्षे 3. 1930 तमे वर्षे 4. 1942 तमे वर्षे 5. 30 जनवरी 1948 तमे वर्षे **क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।**

पाठ – 8 गीतायाः उपदेशः – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) (1) (i) 1. अर्जुनम् 2. 'जगदीश्वरः' गीतायाः उपदेशकः च **(ii)** 1. मानवाः जगदीश्वरं स्वकर्मणा अर्चयेत्। 2. यदि मानवः स्वकर्मणा अभ्यर्च्य तर्हि सिद्धिं विन्दति। **(iii)** 1. द 2. ब **(2) (i)** 1. कर्मण्ये 2. फलेषु 3. समत्वं **(ii)** 1. कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा नरः कर्म कुर्यात्। **(iii)** 1. स 2. अ 3. ब **(ख) (अ)** 1. सिद्धिं विन्दति मानवः। 2. मा फलेषु कदाचन। 3. सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय। 4. समत्वं योगः उच्यते। 5. कर्म ज्यायः हि अकर्मणः। **(ब)** 1. प्राप्नोति 2. आसक्तिम् 3. श्रेष्ठम् 4. सफलतायाम् असफलतायां च 5. अवदत् **(ग) (1)** 1. अलाभः, हानिः 2. अजयः, पराजयः 3. दुःखम् 4. अकर्म 5. पुण्यम् **(ग) (1)** 1. सम् भूत्वाः 2. शरीर यात्रा + अपि 3. सर्वम् + इदम् 4. प्रसिद्धयेत् + अकर्मणः 5. जय + अजयौः **(घ) (1)** 1. अशुद्धम् 2. शुद्धम् 3. अशुद्धम् 4. शुद्धम् 5. शुद्धम् 6. अशुद्धम् **(ङ) (1)** 1. उत्पत्ति 2. सफलता 3. पाता है 4. निश्चय ही 5. कभी भी 6. एक समानता **क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।**

पाठ – 9 संस्कृत भाषा (सर्वासां भाषाणां जननी) – मौखिक कार्य – 1. संस्कृतभाषा 2. चत्वारः 3. संस्कृतभाषा 4. कालिदासः 5. महाभारतस्य 6. कालिदासः **(क) (1) (i)** 1. महाभारतस्य 2. चत्वारः 3. सर्वासां विद्यानां **(ii)** 1. संस्कृतभाषायां वेदाः, उपनिषदः, पुराणानि इत्यादयाः अनेके ग्रन्थाः लिखिताः। 2. ऋग्वेदः, यजुर्वेदः, सामवेदः, अथर्ववेदः च चत्वारः वेदाः सन्ति। **(iii)** 1. स 2. अ **(2) (i)** 1. संस्कृतभाषा 2. प्राचीनकाले 3. जननी **(ii)** 1. देवभाषा, सुरवाणी, देववाणी, गीर्वाणवाणी प्रभृति नामानि संस्कृतभाषायां पर्यायवाचकाः शब्दाः सन्ति। **(iii)** 1. ब 2. अ 3. ब **(ख) (1)** 1. संस्कृतभाषायाः साहित्यं कथं अस्ति? 2. संस्कृतभाषा कीदृशी अस्ति? 3. संस्कृत कस्य गौरवम् अस्ति? 4. कालिदासः कस्य सर्वश्रेष्ठः कविः अस्ति? 5. का महाभारतस्य अंगम् अस्ति? **(ग) (1)** 1. कल्याणकारिणी 2. अंग्रेज 3. वेदरूपी हिमालय से 4. भाग 5. समय 6. चाहते हैं **(घ) (1)** 1. कवयः 2. भाषाणाम् 3. अंगम् 4. संस्कृतभाषा 5. महाकविः 6. शब्दकोशः **(ङ) (1)** 1. सप्तमी विभक्ति, बहुवचन 2. तृतीया विभक्ति, एकवचन 3. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 4. प्रथमा विभक्ति, एकवचन 5. षष्ठी विभक्ति, बहुवचन 6. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन **क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।**

पाठ – 10 पत्रं पुत्रं प्रति – मौखिक कार्य – छात्राः स्वयमेव कुरुत। (क) (1) (i) 1. त्रैमासिक परीक्षायां 2. कुसंगात् **(ii)** 1. परीक्षा परिणामं दृष्ट्वा पिता विषादग्रस्तो जातः। **(iii)** 1. अ 2. ब **(2) (i)** 1. स्वपुत्रेण 2. अध्ययनं 3. पिता पुत्रं प्रति। **(ii)** 1. यदि उन्नतिं वाञ्छेत् तर्हि मनोयोगेन अध्ययनं कुर्यात्। 2. यदि शरीरं चितं च स्वस्थं भवतः, बुद्धिः च स्वस्था भवति तदा उद्देश्यपूर्तिः निश्चिता। 3. पितुः आशा अस्ति यत् तस्य पुत्रस्य वार्षिकायां परीक्षायां परिणामः उत्तमः भविष्यति। **(iii)** 1. (ब) 2. (ब) **(ख) (1)** 1. कथं 2. 'च' / 'सदैव' 3. एव 4. अपि 5. 'यदि' / 'तर्हि' **(ग) (1)** 1. वृत् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचनम् 2. इच्छ् धातु, विधिलिङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 3. कृ धातु, विधिलिङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 4. रक्ष् धातु, विधिलिङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 5. कृ धातु, लोट् लकार, प्रथम पुरुष, द्विवचनम् 6. लिख् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 7. भू धातु, लृट् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचनम् **(घ) (1)** 1. भेजा हुआ 2. आज ही 3. दुःखी 4. हैं 5. बुरी संगत 6. अपने आपको 7. पाकर 8. कैसे हुई। **(ङ) (क)** 1. अवनतिः 2. विषादः 3. विस्मयः 4. सत्संग 5. ह्य 6. अस्वस्थः **(ख) (1)** 1. इच्छेत् 2. आवश्यक 3. एषा 4. सज्जाता 5. दृष्ट्वा 6. एतेस्य **(च) (1)** 1. तृतीया विभक्ति, एकवचनम् 2. सप्तमी विभक्ति, एकवचनम् 3. तृतीया विभक्ति, एकवचनम् 4. षष्ठी विभक्ति, एकवचनम् 5. द्वितीया विभक्ति, एकवचनम् 6. द्वितीया विभक्ति, बहुवचनम् 7. पञ्चमी विभक्ति, एकवचनम् **(छ) (1)** 1. विद्यालयस्य प्रधानाचार्येण किं प्रेषितम्? 2. कस्य सदुपयोगं कुर्यात्? 3. दीपकः अधत्वे कुत्र वसति? 4. एतत् पत्रं कस्मात् लिखितम्? **(ज) (1)** 1. पितुः 2. परीक्षायाम् 3. इयम् 4. कुसंगात् 5. मया **क्रियाकलाप – छात्राः स्वयमेव कुरुत।**

पाठ - 11 स्वरं कोकिलाः लतामंगेशकर - मौखिक कार्य - 1. भारतस्य सर्वोच्च नागरिक पारितोषिकं भारतरत्नम् अस्ति। 2. लता मंगेशकर महोदयायाः जन्म मध्य प्रदेशस्य इंदौरनगरे अभवत्। 3. तस्याः पितुः नाम पंडितः दीनानाथ मंगेशकरः आसीत्। 4. लतामहोदयायाः जन्म गोमान्तक मराठा परिवारे अभवत्। **(क)** 1. (i) 1. गोमान्तक मराठा परिवारे 2. शास्त्रीय गायकः (ii) 1. पितुः निधनस्य अनन्तरं सा कठोरं संघर्षं कृतवती। 2. सा पित्रा सह महाराष्ट्रम् अगच्छत् (iii) 1. (अ) 2. (ब) 2. (i) 1. लतामहोदया 2. श्रीजवाहर लाल नेहरूः (ii) 1. 'ऐ मेरे वतन के लोगो' इति गीतस्य सम्मानार्थं लता मंगेशकर पारितोषिकं दीयते। 2. अद्यपि तस्याः स्वरमाधुर्यं तथैव अस्ति यथा पूर्वं आसीत्। (iii) 1. स 2. ब **(ख)** 1. लतामहोदयायाः जन्म कुत्र अभवत्? 2. लतामहोदयायाः जन्म कदा अभवत्? 3. स्वरसाम्राज्ञी का अस्ति? 4. कस्य निधनस्य अनन्तरं सा कठोरं संघर्षं कृतवती? 5. कया इयं भारतस्य सवोत्कृष्टा पार्श्वगायिका घोषिता? 6. लतामंगेशकर महोदयायाः कुत्र वास्तविकं प्रवेश 1942 तमे वर्षे अभवत्? **(ग)** 1. 82 वर्ष की 2. फिल्म में 3. आँसू 4 प्राप्त किया 5. आँखों से 6. सरकार के द्वारा 7. अभिनय **(घ)** 1. 1999 तमे वर्षे 2. 2001 तमे वर्षे 3. 1969 तमे वर्षे 4. 1989 तमे वर्षे **(ङ)** 1. राजीव गाँधी पारितोषिकम् 2. विंशति 3. गौरवान्विताः 4. महाराष्ट्रम् 5. शास्त्रीयः **(च)** 1. तृतीया विभक्ति, एकवचन 2. सप्तमी विभक्ति, एकवचन 3. तृतीया विभक्ति, एकवचन 4. पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचन 5. द्वितीया विभक्ति, एकवचन 6. तृतीया विभक्ति, एकवचन 7. षष्ठी विभक्ति, एकवचन 8. तृतीया/चतुर्थी/पंचमी विभक्ति, द्विवचन।

पाठ - 12 जम्मू काश्मीर प्रदेशः - मौखिक कार्य - 1. जम्मू-काश्मीर प्रदेशः पृथिव्याः स्वर्ग अस्ति। 2. जम्मू-काश्मीर-प्रदेशस्य शीतकालस्य राजधानी 'जम्मू' अस्ति। 3. 'श्रीनगरम्' जम्मू-काश्मीर प्रदेशस्य राजधानी अस्ति। 4. अमरनाथे महादेवस्य (शिवस्य) पूजा भवति। **(क)** 1. (i) 1. जम्मू 2. रेलमार्गः 3. डलझीले (ii) 1. 'श्रीनगरे' डलनामकं सुन्दरं सरः अस्ति। 2. पर्यटकाः नौकासु उपविश्यं जलविहारं कुर्वन्ति। (iii) 1. (ब) 2. (ब) 2. (i) 1. जम्मू काश्मीरे 2. परिश्रमिणः (ii) 1. संस्कृत साहित्यस्य कतिपयाः विद्वांसः यथा कल्हणः बाणः, पतञ्जलि च अत्र जाता। 2. विदेशी पर्यटकाः अस्य प्रदेशस्य सौन्दर्यं दृष्ट्वा आश्चर्यचकिताः भवन्ति। (iii) 1. (अ) 2. (स) 3. (ब) **(ख)** 1. अत्र कानि सन्ति? 2. मातुः वैष्णोदेव्याः देवालयः केषु अवस्थितः अस्ति? 3. के जलविहारं कुर्वन्ति? 4. पर्यटकानां कान् हरन्ति? 5. कस्य कतिपयाः विद्वांसः अत्र जाताः? 6. जनाः किमर्थम् अत्र आगच्छन्ति? **(ग)** 1. झील 2. उत्पन्न हुए 3. घूमने के लिए 4. स्वाभाविक 5. सुन्दरता 6. घाटियाँ 7. बसा हुआ **(घ)** 1. द्वे 2. पतञ्जलि 3. अनुपमं 4. अनेकानि 5. रेलमार्गेण 6. सुन्दरं **(ङ)** 1. तीर्थस्थानानि 2. फलानि 3. उद्याने 4. प्रदेशः 5. भागेभ्यः 6. नौकासु 7. नगरम्। **क्रियाकलाप -** छात्राः स्वयमेव कुरुत।

आदर्श प्रश्नपत्रम् - 1 (क) 1. तरुणाम् 2. दानान् 3. हिरण्य 4. उद्यमेनैव 5. मृगाः **(ख)** 1. वृद्ध + अवस्था 2. मातृ + आदेशः 3. नर + ईशः 4. मम + एव **(ग)** (i) 1. फलिनो 2. गुणिनो (ii) 1. शुष्कवृक्षाश्च मुखाश्च कदाचन न नमन्ति। (iii) 1. (ब) शुष्कवृक्षाः **(घ)** (i) 1. राष्ट्रपिता 2. कर्मचन्द गाँधी 3. पुतली बाई (ii) 1. अस्य महापुरुषस्य जन्म 2 अक्टूबर 1869 तमे वर्षे गुजरातराज्यस्य 'पोरबन्दरम्' नामके स्थाने अभवत्। (iii) 1. (ब) 2. अ **(ङ)** 1. तव कस्यां परिणामः उत्तमः भविष्यति? 2. के सर्वासां विद्यानां मूलम्? 3. गान्धिनः पूर्णः नाम किम् आसीत्? 4. लता महोदयायाः जन्म कुत्र अभवत्? 5. श्रीनगरे स्थितः सुन्दरं सरः किम् अस्ति? **(च)** 1. कवयः 2. भाषाणाम् 3. अंगम् 4. महाकविः 5. शब्दकोशः 6. संस्कृतभाषा **(छ)** 1. सप्तमी विभक्ति, बहुवचन 2. प्रथमा विभक्ति, बहुवचन 3. चतुर्थी विभक्ति, एकवचन 4. चतुर्थी/पंचमी विभक्ति, बहुवचन 5. तृतीया विभक्ति, एकवचन 6. पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचन 7. तृतीया विभक्ति, बहुवचन 8. सप्तमी विभक्ति, बहुवचन 9. सप्तमी विभक्ति, एकवचन **(ज)** 1. वैराग्य 2. काट दिया 3. एकता 4. योग्यता 5. शिकारी 6. देखकर 7. संलग्न 8. आँसू 9. उत्पन्न हुए 10. सुन्दरता। **(झ)** 1. इदं उद्यानस्य चित्रम् अस्ति। 2. हरितावृक्षाः वातावरणस्य शुद्धिकरणे वर्षणे च सहायकाः भवन्ति। 3. चित्रे बालकाः बालिकाः च क्रीडन्ति। 4. चित्रे द्वे पुरुषे वार्तालापं कुरुतः। 5. चित्रे खगाः उड्डयन्ति।

पाठ - 13 राजदूत श्रीकृष्णः - (क) 1. (i) 1. दुर्योधनस्य 2. पुरुषोत्तम नारायणः (श्रीकृष्णः) (ii) 1. श्रीकृष्णः पाण्डवानां शिविरात् आगच्छति। (iii) 1. (द) 2. (स) 2. (i) 1. पाण्डवाः 2. पाण्डवेषु (भ्रातृषु) (ii) 1. स्वपराक्रमेण पाण्डवाः सकलं राज्यं हरिष्यन्ति। (iii) 1. (स) 2. (अ) **(ख)** 1. श्रीकृष्णः कथम् आगच्छति? 2. कः वासुदेवं गोपालकः इति कथयति? 3. दुर्योधनः वासुदेवं किं पृच्छति? 4. वासुदेवः केषां सन्देशम् आनयति? 5. दुर्योधनः केभ्यः राज्यार्थं न दास्यति? 6. कः सकलं राज्यं हरिष्यन्ति? 7. कः दुर्योधनं प्रति सुयोधन इति सम्बोधयति? **(ग)** 1. कठोरवचनेन 2. उपविशन्तु 3. महाराजः 4. शिविरात् 5. पाण्डवेषु 6. हरिष्यन्ति **(घ)** 1. राजा का/के/की 2. घमण्ड में चूर 3. ऐसा मत कहो 4. जायदाद 5. सेवक द्वारा 6. भाइयों पर 7. मनुष्य की संतान **(ङ)** 1. शुद्धम् 2. अशुद्धम् 3. अशुद्धम् 4. शुद्धम् 5. शुद्धम् 6. अशुद्धम् **(च)** 1. स्था (तिष्ठ) धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 2. प्र + आप् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 3. भू धातु, विधिलिङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 4. प्र + विश् धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 5. जि धातु, लोट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 6. वि + ज्ञा धातु, लट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन 7. ह धातु, लृट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचन **क्रियाकलाप -** छात्राः स्वयमेव कुरुत।

पाठ – 14 अपठित अवबोधनम् – (क) 1. (i) 1. संस्कृतभाषा 2. पञ्चतन्त्रम् (ii) 1. संस्कृतभाषा सर्वासां भारतीय भाषाणां जननी अस्ति। 2. संस्कृतसाहित्यस्य सर्वश्रेष्ठः कविः कालिदासः अस्ति। (iii) 1. (ब) 2. (ब) 2. (i) 1. हिन्दुनाम् 2. दुर्गादेव्याः (ii) 1. अयं उत्सवः आश्विनमासस्य शुक्लपक्षे सम्पद्यते। 2. अयं उत्सवः रावणस्य उपरि रामस्य विजयं प्रकटयति। (iii) 1. स 2. ब 3. (i) 1. शिकागो नगरे 2. श्रीरामकृष्ण परमहंसस्य (ii) 1. सः भारतीय संस्कृते प्रचारार्थं शिकागोनगरम् अगच्छत्। 2. असंख्या भारतीयाः तस्य जीवनदर्शनेन प्रभाविताः सन्ति। (iii) 1. अ 2. ब 4. (i) 1. कालिदासः 2. इंग्लैण्डवासिनः (ii) 1. सम्पूर्णे विश्वे कालिदासस्य महती प्रसिद्धिः अस्ति। 2. कालिदासः संस्कृतभाषायाः, भारतस्य, कवीनां च गौरवम् अस्ति। (iii) 1. अ 2. ब (iv) 1. (ब) 5. (i) 1. भारतस्य 2. भरतः (ii) 1. भरतस्य राज्यं भारते विदेशेषु च आसीत्। 2. राज्य प्रबन्धे भरतः कुशलः आसीत्। (iii) 1. अ 2. द (iv) 1. (अ) 6. (i) 1. श्रीकृष्णः 2. गीतायाः (ii) 1. श्रीकृष्णः महाभारतस्य युद्धस्थले गीताम् उपदिशत्। 2. गीतायाः पठनेन मनुष्यः निर्भयः भवति। (iii) 1. ब 2. अ (iv) 1. (अ)

पाठ – 15 पत्र लेखनम् – 1. छात्राः स्वयमेव कुरुत। 2. 1. मातः 2. पञ्चवाने 3. पाठनां 4. प्रथमं 5. प्रणामाः 3. 1. प्रियमित्र 2. सप्रेम 3. भाषण-प्रतियोगिता 4. भागः 5. पितृभ्यां 4. 1. शुभाशीर्वाद 2. उचितम् 3. नरः 4. सहयोगः 5. पाठानां

पाठ – 16 चित्राधारित वर्णनम् – 1. 1. इदं दिल्ली जन्तुशालायाः चित्रम् अस्ति। 2. अत्र अनेकाः पर्यटकाः आगच्छन्ति। 3. पिञ्जरके सिंहः अस्ति। 4. वृक्षस्य उपरि वानरः अस्ति। 5. अत्र गजः, उष्ट्रीवै, मृगाः इत्यादयः अनेकाः पशवः भवन्ति। 2. 1. अयं पुस्तकालयस्य विशालः कक्षः अस्ति। 2. अत्र छात्रा समाचारपत्रं पुस्तकानि च पठन्ति। 3. पुस्तकालये व्यजनानि चलन्ति। 4. पुस्तकालये ग्रन्थचक्रिकायां अनेकानि पुस्तकानि भवन्ति। 5. पुस्तकालयाध्यक्षः छात्रान् छात्राः च पठितुं पुस्तकानि ददाति। 3. 1. इदं जन्मदिवसस्य चित्रम् अस्ति। 2. बालकः जन्मदिनापूरां कृन्तति। 3. बन्धु-बान्धवाः नृत्यन्ति। 4. कक्षः अलंकरणैः सुसज्जितः अस्ति। 5. सर्वे प्रसन्नाः सन्ति। 4. 1. इदं कक्षायाः चित्रम् अस्ति। 2. अध्यापिकायाः वामहस्ते पुस्तकम् अस्ति। 3. अध्यापिका छात्राः छात्रान् च पाठयति। 4. ते ध्यानेन पठन्ति। 5. अध्यापिका प्रश्नं पृच्छति। 5. 1. इदं हरिद्वारनगरस्य चित्रम् अस्ति। 2. अत्र स्वच्छं गंगाजलं वहति। 3. अत्र अनेकाः जनाः आगच्छन्ति। 4. जनाः जलमध्ये स्नानं कुर्वन्ति। 5. ते मंदिरे पूजां कुर्वन्ति। 6. 1. इदं चिकित्सालयस्य चित्रम् अस्ति। 2. चिकित्सकः रुग्णां चिकित्सां करोति। 3. सः रुग्णां चिकित्सार्थं नगरे परिचरति। 4. जनाः चिकित्सार्थम् अत्र आगच्छन्ति। 5. चिकित्सकः तेभिः औषधं ददाति। 7. 1. इदं रेलस्थानकस्य चित्रम् अस्ति। 2. अत्र सदा कोलाहलः भवति। 3. यात्रिणः स्वयाने आरोहन्ति। 4. केचिद् यात्रिणः रेलयानस्य प्रतीक्षन्ते। 5. विक्रेताः स्वसामग्रीः विक्रीयन्ते।

पाठ – 17 सन्धि प्रकरण – 1. स्वर सन्धि – (क) 1. अ 2. अ 3. ब 4. अ 5. अ 6. स 7. ब 8. स 9. ब 10. अ 11. स 12. ब 13. ब 14. द 2. व्यञ्जन सन्धि – (क) 1. ब 2. अ 3. अ 4. स 5. अ 6. ब 7. अ 8. अ 9. अ 10. स (ख) 1. द्वयोर्वर्णयोः परस्परमेलनवशात् यत् परिवर्तनं भवति तत्सन्धिं कथ्यते। 2. सन्ध्या त्रयभेदाः सन्ति। (ग) 1. चिकित्सा + आलय 2. कदा + अपि 3. न + अस्ति 4. रमा + ईश 5. कः + अपि (घ) 1. दुः + बल 2. नमः + ते 3. एकम् + एव 4. तत् + परः 5. तप + उपवनम् (ङ) 1. (अ) विद्या + आलयस्य (ब) ध्वजा + आरोहरणं 2. (अ) पुन + अपि 3. (अ) मम + अपि 4. (अ) अहम् + अपि (च) 1. ब 2. अ 3. ब 4. अ 5. अ 6. ब

पाठ – 18 शब्द रुपाणि – (क) 1. स 2. ब 3. अ 4. स 5. अ 6. स 7. ब 8. अ 9. स 10. अ 11. स 12. ब 13. स 14. अ 15. द 16. ब 17. स 18. द 19. स 20. ब (ख) 1. एका 2. चत्वारः 3. तानि 4. हरये (ग) 1. पुल्लिङ्ग, षष्ठी विभक्ति, एकवचनम् 2. पुल्लिङ्ग, षष्ठी विभक्ति, बहुवचनम् 3. स्त्रीलिङ्ग, सप्तमी विभक्ति, बहुवचनम् 4. स्त्रीलिङ्ग, प्रथमा विभक्ति, एकवचनम् 5. स्त्रीलिङ्ग, पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचनम् 6. स्त्रीलिङ्ग, चतुर्थी विभक्ति, एकवचनम् 7. स्त्रीलिङ्ग, पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचनम् 8. पुल्लिङ्ग, पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचनम् (घ) 1. धेनुषु 2. लताः 3. कर्तृभिः 4. पुस्तकेभ्यः 5. पितुः 6. नदीभ्याम् 7. सखायाम् 8. वनस्य।

पाठ – 19 धातु रुपाणि – (क) 1. ब 2. ब 3. अ 4. ब 5. ब 6. अ 7. स 8. अ 9. स (ख) 1. पिबतु 2. चरतु 3. तिष्ठतु 4. चोरयतु 5. वसतु 6. पचतु 7. भवतु (ग) 1. लोट् लकार, उत्तम पुरुष, बहुवचनम् 2. लोट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचनम् 3. लोट् लकार, प्रथम पुरुष, बहुवचनम् 4. लोट् लकार, प्रथम पुरुष, द्विवचनम् 5. लट् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचनम् 6. लोट् लकार, मध्यम पुरुष, एकवचनम् 7. लट् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 8. विधिलिङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् 9. विधिलिङ् लकार, प्रथम पुरुष, एकवचनम् (घ) 1. एकवचन – लेखिष्यसि। द्विवचन – पठिष्यतः, रोचिष्यावहे, बहुवचन – पठिष्यन्ति, लेखिष्यथ, रोचिष्यामहे। 2. एकवचन – पठति, हससि। द्विवचन – पठतः, भवाव। बहुवचन – हसथ, भवाम। (ङ) 1. सः बालकाः आसीत्। 2. वयं प्रतिदिनं पूजनं अकुर्म। 3. अश्वाः तीव्रं अधावन्। 4. सा वृक्षात् अपतत्। 5. अहं सर्वदा सत्यं अवदम्। 6. त्वं कुत्र अगच्छः?

पाठ – 20 पर्यायवाचकः शब्दा, विलोम शब्दाः – (क) 1. स 2. अ 3. स 4. अ 5. ब 6. स 7. अ (ख) 1. पुण्यम् 2. दिवसः 3. अनुतीर्णः 4. अनादरः 5. अपकारः 6. त्यागम् 7. अन्धकारः 8. अज्ञानम् 9. कटु 10. दानवः (ग) 1. कमलम् – सरसिजम्, पंकजम्, अंबुजम् 2. वायुः – पवनः, अनिलः, समीरः 3. गजः – मतंगः, कुञ्जरः, करी 4. अग्निः – पावकः, अनलः, वह्निः 5. चन्द्रः – इन्दुः,

निशाकरः, शशिः 6. वृक्षः – पादपः, तरु, विटपः 7. पुष्पम् – कुसुमम्, सुमनम्, प्रसूनम् 8. माता – अम्बा, जननी, धात्री 9. पृथ्वी – धरा, भू, वसुन्धरा 10. जलम् – नीरम्, वारि, अम्बु 11. मनुष्य – नरः, मानवः, पुरुषः 12. भ्रमरः – मधुकरः, अलिः, मधुपः (घ) 1. लोकः 2. अधीरः 3. प्रत्यक्षः 4. रात्रिः 5. निरर्थकः 6. निर्बलः 7. परतन्त्र

पाठ – 21 अव्ययानि – (क) (अ) 1. सर्वत्र 2. अपि 3. अधुना 4. ह्यः 5. श्वः (ब) 1. च 2. सायं 3. उच्चैः 4. शनैः 5. विना (ख) 1. ब 2. अ 3. ब 4. द (ग) 1. च 2. कदापि 3. सर्वत्र 4. सह 5. परितः 6. सर्वदा 7. कदा (घ) 1. च – रामः श्यामः च विद्यालयं गच्छतः। 2. अपि – अहम् अपि पठिष्यामि। 3. सर्वत्र – ईश्वरः सर्वत्र अस्ति। 4. कदा – त्वं कदा गमिष्यसि? 5. अधुना – अधुना अहं पठामि। 6. परितः – विद्यालयं परितः वृक्षाः सन्ति। 7. तत्र – तत्र अनेकाः वृक्षाः सन्ति। (ङ) अव्यय – येषां पदानां रूपं सर्वेषु लिंगकारकवचनविभक्तयेषु एकसमानाः भवन्ति तान् अव्ययं इति कथ्यते।

पाठ – 22 उपसर्गः, प्रत्ययाः – (क) 1. स 2. अ 3. ब 4. स 5. स 6. अ 7. ब 8. स 9. अ 10. द 11. अ 12. ब (ख) 1. ब 2. अ 3. द 4. ब 5. स (ग) 1. यः शब्दानां धातुनां वा पूर्व संयुज्य नवशब्दानां निर्माणं करोति, उपसर्गः इति कथ्यते। 2. उपसर्गाः द्वाविंशतिः सन्ति। 3. यः शब्दानां धातुनां वा पश्चात् संयुज्य नवशब्दानां निर्माणं करोति, प्रत्ययः इति कथ्यते। 4. प्रत्ययस्य द्वयं प्रमुखाः भेदाः सन्ति।

पाठ – 23 संख्यावाचक शब्दाः – (क) 1. द 2. ब 3. स 4. ब 5. स 6. अ 7. द 8. द (ख) 1. द 2. अ 3. ब 4. अशीति 5. अ 6. द 7. अ 8. अ 9. ब 10. अ

पाठ – 24 समय लेखनम् – (क) 1. पादोन षड् 2. सार्धं चतुर 3. सपाद-पञ्च 4. पादोन-त्रि 5. चतुर 6. षड् 7. सार्ध-सप्त 8. पादोन अष्ट 9. अष्ट 10. सपाद नव 11. सार्धं दश

पाठ – 25 उपपद विभक्ति – (क) 1. अ 2. अ 3. स 4. ब 5. स 6. ब 7. ब 8. ब 9. स 10. अ (ख) 1. विद्यालयं 2. मित्रेण 3. विद्यालयं 4. विवादेन 5. नगरं 6. निर्धनाय 7. विद्यालयं 8. पुत्रेण 9. शिवाय 10. पुत्रे 11. गीतायाः 12. ग्रामात् 13. देवालयस्य 14. वृक्षस्य 15. शिष्ये 16. चिकित्सालयात्

आदर्श प्रश्नपत्रम् – 2 (क) (i) 1. चन्द्रगुप्त मौर्यः 2. 'चणय' इति ग्रामे। (ii) 1. तस्य पिता चणकः एकः प्रसिद्धः विद्वान् आसीत्। 2. तं पठनार्थं तक्षशिलाविश्वविद्यालये प्रेषितवान्। (iii) 1. (ब) 2. (अ) (ख) 1. अशुद्धम् 2. शुद्धम् 3. अशुद्धम् 4. अशुद्धम् (ग) 1. पुत्रे 2. निर्धनाय 3. विद्यालयं 4. शिवाय 5. गीतायाः 6. विवादेन (घ) 1. इदं जन्मदिवसस्य चित्रम् अस्ति। 2. माता मिष्ठानानि आनयति। 3. बन्धु-बान्धवाः उपहाराणि आनयन्ति। 4. सर्वे प्रसन्नाः सन्ति। 5. बालकः जन्मदिनापूरां कृन्तति। (ङ) 1. एकम् + एव 2. तप + उपवनम् 3. रमा + ईशः 4. जगत् + ईशः 5. तत् + लाभः 6. षट् + दर्शनम् 7. दिक् + गजः 8. हिम + आलयः (च) 1. पुल्लिङ्ग, तृतीया/चतुर्थी/पंचमी विभक्ति, द्विवचनम् 2. स्त्रीलिङ्ग, प्रथमा/द्वितीया विभक्ति, द्विवचनम् 3. स्त्रीलिङ्ग, पंचमी/षष्ठी विभक्ति, एकवचनम् 4. पुल्लिङ्ग, चतुर्थी विभक्ति, एकवचनम् 5. पुल्लिङ्ग, षष्ठी विभक्ति, बहुवचनम् (छ) 1. विष्णुः, लक्ष्मीपतिः, शेषशायी 2. पवनः, समीरः अनिलः 3. मानवः, नरः, पुरुषः 4. जलधि, अम्बुधि, पयोधि 5. पीयूषम्, सुधा, सोम 6. निशाकर, शशि, इन्दुः 7. रविः, दिवाकरः, दिनकरः 8. सरः, तड़ागः, ताल 9. पञ्चाननः, केसरी, मृगेन्द्रः (ज) 1. सज्जनः 2. अस्तम् 3. कटु 4. परदेशः 5. शत्रुः 6. अपमानम् 7. आलस्यम् (झ) 1. लट् लकार (लिख धातु) – प्रथम पुरुष – लिखति, लिखतः, लिखन्ति। मध्यम पुरुष – लिखसि, लिखथः, लिखथ। उत्तम पुरुष – लिखामि, लिखावः, लिखामः 2. लोट् लकार (लिख धातु) – प्रथम पुरुष – लिखतु, लिखताम्, लिखन्तु। मध्यम पुरुष – लिख, लिखतम्, लिखत। उत्तम पुरुष – लिखानि, लिखाव, लिखाम (ञ) 1. द्रष्टुम् 2. पठित्वा 3. कर्तुम् 4. आदाय (ट) 1. श्वः 2. अपि 3. अधुना 4. शनैः 5. उच्चैः (ठ) 1. ब 2. अ 3. ब 4. ब 5. अ 6. ब 7. ब 8. अ।

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.